Journal of Geography

Journal Homepage: https://mag.iga.ir

Online ISSN: 2717-2996

Research Paper 2025, 22 (83)

Iran's geopolitical approaches and goals in the South Caucasus

Hamidreza Mohammadi[1], Iman Mikameh, Kumars Yazdanpanah[3], Nadime Salimnegad[4]

1. Associate Professor of Department of Human Geography, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. (Corresponding Author). E. H_mohammadi@sbu.ac.ir
2. PhD. Candidate of Political Geography, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran E: iman mikameh@gmail.com
3.
4.

ARTICLEINFO

Keywords
Azerbaijan
Security
Iran
Geopolitics
South Caucasus

Article History:
Received:
23 SEP 2024
Received in revised form:
07 NOV 2024
Accepted:
13 NOV 2024
Available online:
19 FEB 2025

ABSTRACT

Deep transformations in the geopolitics of the South Caucasus after the collapse of the Soviet Union have caused extensive changes in the political structure of the region. In the meantime, Iran has expanded its political-economic cooperation with these countries due to the close historical, cultural and geographical ties. Due to its geopolitical importance, transit route, energy resources, and the emergence of new security threats, this region has been given strategic attention by Iran. Today, mastering this area has become an important measure of power. On the other hand, the chaos and complexity of the South Caucasus region has become the basis for the direct and indirect intervention of the powers and has become a factor for the competition between the actors. In terms of security, the South Caucasus is a barrier between Iran and regional and global powers. Therefore, any threat and chaos causes a threat to Iran's national security. Due to its proximity to the South Caucasus and preventing the spread of crises and conflicts in this region to its borders, Iran pursues a region-oriented foreign policy, based on partnership strategies and without the involvement of major powers. Our goal in this research is to investigate Iran's geopolitical goals and approaches. It seems that according to the role of regional and extra-regional powers in the developments of the South Caucasus, i.e. competition, conflict of interests, different goals, cooperation and alliance are different axes that influence the goals and approaches and cause the formation of Iran's foreign policy frameworks in have become the South Caucasus. The findings of the research indicate that the most important reason for Iran's goals and approaches is the intervention and role-playing of regional and extra-regional powers through financial aid, intelligence and weapons support of its own spectrum. This factor has caused competition, different positions, and ultimately the formation of an atmosphere of chaos in the South Caucasus.

Citation: Mohammadi, H. & Mikameh, I. (2025). Iran's geopolitical approaches and goals in the South Caucasus, Journal of Geography, 22 (83), 21-43.

http://10.22034/iga.2024.2028738.1305

© The Author (s). Publisher: Iranian Geographical Associati This is an open access article under the CC BY NC license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Extended Abstract

Introduction

Geopolitics is a product of its time and its definitions have evolved accordingly. Geopolitics is defined as the study of the interrelationships of geography, power, politics and the actions resulting from them. Geopolitics is a study that combines human geography and applied political science, which dates back to the times of Aristotle, Montesquieu and Kant. Geopolitics is the analysis of power competition over land. In many cases, the territories are objectively devoid of economic or strategic usefulness. The credibility that is considered for representations in geopolitical analysis, in turn, causes the expansion of the field of geography. Geopolitics has taken different approaches and definitions with historical periods and with the change of the global geopolitical system.

Methodology

The present research is descriptive-analytical and has both applied and theoretical objectives.The required sources and information for this research have been collected throughdocumentary and library research, utilizing books, scientific articles, and reputable websites(governmental, non-governmental, news agencies, etc.).

Results and Discussion

The Islamic Republic of Iran has always tried to have a balanced policy towards its neighbors and in this direction, it has tried to solve the differences between the parties. Therefore, the issue of Iran's interest in creating peace towards its neighbors is not a new issue and has been on Iran's agenda since the past. If we take the priority of Iran's foreign policy in the region based on security issues, in order to maintain its security and territorial integrity and consequently the security of its surrounding environment, Iran must seek stability in its borders and surrounding countries, if the priority of its policies consider the regional economic interests, economic stability, regional stability is a prerequisite for any extensive economic relations. Iran's view of the South Caucasus region was also a result of these two priorities.

Conclusion

Due to its geopolitical location, South Caucasus has always been very important for Iran's national security. As a regional power, Iran attaches special importance and priority to the South Caucasus region in its security policy. This policy is based on two realistic and pragmatic factors based on national interests and geopolitical considerations. Iran is trying to create a security structure based on factors such as border security, territorial integrity, national unity, stability and economic development. From Iran's point of view, this region is facing numerous threats and challenges in terms of security, and it is necessary to ensure security and maintain regional stability, the cooperation of all countries in the region without the interference and presence of powers outside the region. The crisis-causing geopolitical factors of the South Caucasus have brought the continuation of tension-causing factors in the region and led to the presence of regional and extra-regional powers in the South Caucasus. For this reason, Iran as an important regional power, considering the possibility of exerting influence in the region, the following factors should be taken into consideration as factors affecting geopolitical goals and approaches: -Caucasus region is considered to be Iran's geopolitical complement and Iran's strategic depth. On the one hand, due to critical points such as Karabagh, which is located next to the geographical borders of Iran, and on the other hand, due to identity reasons, there is a possibility of spreading ethnic conflicts in the northern regions of Iran. -Caucasus is the entry way to European countries and can contribute to the variety of transportation and transit points. Iran is closer to Europe through the South Caucasus borders and can reduce its dependence on

Türkiye's communication routes. On the other hand, the Caucasus Ring is the connection between the Black Sea and the Caspian Sea. with Turkey; So that the two countries of Iran and Turkey can improve their hydropolitical relations with each other in Arvandroud and Aras basins with a conciliatory approach. In general, it can be concluded that the process and apparatus of water diplomacy in the hydropolitical relations between Iran and Iraq in the transboundary river basin of Arvandroud since 1847 AD. So far it has been passive. One of the important reasons for this is 1) the continuation of disputes over the ownership of Arvandrod River; 2) Türkiye's indiscriminate dam constructions in the upstream of the basin; 3) decrease in river water quality; 4) Türkiye's instrumental view of water; 5) Intensification of the fine dust crisis in Iran and Iraq; 6) The deviation of the river's path is indicated.

Funding
There is no funding support.

Authors' Contribution
All of the author approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest
Author declared no conflict of interest.

Acknowledgments
We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

References
1) Amiri, A. & kazemi, A. (2021). The Republic of Azerbaijan in the Second Karabakh War: goals and geopolitical consequences (with an emphasis on media approaches), International media research paper. 6(1). [persian] https://www.sid.ir/paper/1001787/fa
2) Ahmadi,.& Badiei, M. (2016). Theoretical explanation of the change in the nature of geopolitical regions in the competition between powers, 13(3). 58-69. [persian] 20.1001.1.17354331.1396.13.47.3.8
3) Ataei, A. (2012) Iran and South Caucasus countries, Central Eurasian Studies, Faculty of Law and Politica, 1(10).126. [persian] https://doi.org/10.22059/jcep.2012.25031
4) Basiri, M. & Khansari fard, M. (2015). Explaining the position of cultural diplomacy of the Islamic Republic of Iran in the South Caucasus. Journal political science. 35(35). [persian] https://sanad.iau.ir/Journal/psq/Article/1102935
5) Ebrahimi, N. & Usoli, G. (2022) How to use security components in the South Caucasus, Central Eurasian studies.(90). [persian] http://ca.ipisjournals.ir/article_22313.html
6) Farhadi,F. &yazdani, A. (2018) Conceptual and theoretical reconstruction of deterrence in complex and chaotic systems, Journal of Defense Policy, 28(109).37-41. [persian]. https://dorl.net/dor/20.1001.1.10255087.1398.28.1.1.7
7) Falahi, E. & omidi. A. (2016)The foreign policy of the Islamic Republic of Iran in the South Caucasus, offensive or defensive? . Journal Central Eurasia,11(2). [persian] https://doi.org/10.22059/jcep.2019.231482.449701
8) Guderzi, M.& Maboudi, F. (2015) Türkiye soft power in Central Asia and South Caucasus. Journal Central Asia and the Caucasus.93(1). [persian] http://ca.ipisjournals.ir/article_24258.html
9) Javadi argmand,m.& kikhosro doltiari,y(2010) Geopolitical analysis of relations between Iran and Armenia in Andersen's theoretical framework and the plan of a regional convergence after the process of normalizing relations between Armenia and Turkey, Geopolitics Quarterly, 8(2). [persian] https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1391.8.26.7.5
10) kazemi, H. (2016) Identity uprisings, fragile states and geopolitical crises in the Middle East. Journal Geopolitics,13(1). [persian]
11) Kayseri, N. & Aman khah, S. (2021) Information technologies and expansion of governance capacities of modern governments based on persuasion and soft power. Journal of Soft Power Studies.13(1). [persian] https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1396.13.45.6.7
12) Mahmoud Oghli.r.& Rostami,a. (2017) Security threats, Russian and Armenian ties in the South Caucasus. Journal of Defense Policy.v.103. [persian]
13) Mojtahedzadeh, P& Hossainpour,e (2008) An Analysis of the Overlapping Areas of Geopolitical Realities in the Foreign Policies of the Islamic Republic of Iran and the Republic of Azerbaijan, Journal of Spatial Planning, 12(2). [persian] https://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-6589-fa.html
14) Molai, Y. & janbaz, D. (2015). Geopolitics and balance of power in Caspian, Journal Central Asia.1(18). [persian]. https://doi.org/10.22059/jcep.2016.58578

15) Poostin chi, Z. & Moteghi, A. (2019). regional security in a state of chaos; Strong government or strong region, university and high research institute of national defense and strategic research.
16) Poostin chi, Z. & Shfiei, A. (2020). Investigating the political-security relations between the Republic of Azerbaijan and Israel and its impact on the national security of the Islamic Republic of Iran (from 2011 to 2020) Scientific Quarterly Journal of Political Sociology of Iran, 3(3). [persian]
17) Rashidi, A. (2022)The middle corridor and Iran's interests in the South Caucasus. Journal Central Asia and the Caucasus. 121(29) [persian] http://ca.ipisjournals.ir/article_706613.html
18) Tabatabayi, S. & hosini,S. (2018). Explaining the Geostrategy of Intervening and Peripheral Actors of the Caspian Basin and the National Security of the Islamic Republic of Iran, Foreign Relations Quarterly, 11(44). [persian] https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085419.1398.11.4.5.6
19) Thamudi Pileh Rudi,A.& Nowrozi Zaramehri, A.(2014). South Caucasus, discouraged by the European Union and disappointed by the Russian Federation. Journal Central Asia and the Caucasus.90(2).
20) Valigolizadeh, A. (2019)Explaining the role of cultural geography in the creation of geopolitical identity (case study: Azerbaijan, Iran). Journal Geopolitics, 16(2). [persian] https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1399.16.57.3.9

نشریهٔ جغرافیا

Journal Homepage: https://mag.iga.ir

شاپا الکترونیکی: ۲۹۹۶-۲۷۱۷

مقاله مستخرج از رساله دکتری

دوره ۲۲، شمارهٔ ۸۳، ۱۴۰۳

رویکردها و اهداف ژئوپلیتیکی ایران در قفقاز جنوبی

حمیدرضا محمدی [۱]، ایمان میکامه [۲]، کیومرث یزدانپناه درو [۳]، ندیمه سلیم نژاد [۴]

۱. دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). E: H.mohammadi@sbu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. E: imanmikameh@gmail.com

۳. دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۴. مربی دانشگاه فرهنگیان، پردیس نسیبه، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

واژگان کلیدی:
آذربایجان
امنیت
ایران
ژئوپلیتیک
قفقاز جنوبی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۳/۰۷/۰۲
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۳/۰۸/۱۷
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۳/۰۸/۲۳
تاریخ چاپ:
۱۴۰۳/۱۲/۰۱

چکیده

دگرگونی های عمیق در ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، موجب تحولات گسترده ای در ساختار سیاسی منطقه شده است. در این بین ایران با توجه به پیوندهای نزدیک تاریخی، فرهنگی و موقعیت جغرافیایی همکاری های سیاسی–اقتصادی خود را با این کشورها گسترش داده است. این منطقه به دلیل اهمیت ژئوپلیتیک خود و مسیر ترانزیتی و دارا بودن منابع انرژی و پیدایش تهدیدات نوین امنیتی در آن، مورد توجه راهبردی ایران قرار گرفته است. امروزه تسلط بر این منطقه به یک معیار مهم قدرت تبدیل شده است. از طرف دیگر فضای آشوب و پیچیدگی منطقه قفقاز جنوبی خود زمینه ساز مداخله مستقیم و غیر مستقیم قدرتها و خود عاملی برای رقابت بین بازیگران گردیده است. قفقاز جنوبی از لحاظ امنیتی خط حائل بین ایران و قدرتهای منطقه ای و جهانی است. لذا هرگونه تهدید و آشوب سبب تهدید امنیت ملی ایران می شود. ایران به دلیل مجاورت با قفقاز جنوبی و جلوگیری از سرایت بحران ها و مناقشات این منطقه به داخل مرزهای خود سیاست خارجی منطقه محور، مبتنی بر راهبردهای مشارکت و بدون دخالت قدرتهای بزرگ را دنبال می کند. هدف ما در این پژوهش بررسی اهداف و رویکردهای ژئوپلیتیک ایران می باشد. به نظر می رسد، با توجه به نقش قدرتهای منطقه ای و فرامنطقه ای در تحولات قفقاز جنوبی یعنی رقابت، تضاد منافع، اهداف متفاوت، همکاری و ائتلاف محورهای مختلفی هستند که باعث تاثیرگذاری بر اهداف و رویکردها و باعث شکل گیری چارچوب های سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی شده اند. یافته های تحقیق حاکی از این است، که مهم ترین دلیل اهداف و رویکردهای ایران مداخله و نقش آفرینی قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای به واسطه کمک های مالی، اطلاعاتی و حمایت های تسلیحاتی طیف موافق خود می باشد. این عامل باعث رقابت، موضع گیری های متفاوت و نهایتا تشکیل فضای آشوب در قفقاز جنوبی شده است.

استناد: **محمدی، حمیدرضا؛ میکامه، ایمان؛ یزدانپناه درو، کیومرث و سلیم نژاد، ندیمه. (۱۴۰۳). رویکردها و اهداف ژئوپلیتیکی ایران در قفقاز جنوبی، نشریهٔ جغرافیا، (۸۳) ۲۲، ۴۳-۲۱.**
۴۳.

http://10.22034/iga.2024.2028738.1305

© نویسندگان

صاحب امتیاز: انجمن جغرافیایی ایران

مقدمه و پیشینه

ایران به علت الزامات ژئوپلیتیکی که با آن روبه رو می باشد، با مناطق پیرامونی خود دارای ارتباطات مهمی می باشد و به همین دلیل در درون شبکه ای عمل می کند، که از ویژگیهای متفاوت و متمایز سیاسی، اقتصادی و اجتماعی برخوردار است و در نتیجه در معرض تهدید ها و فرصت های شبکه ای قرار گرفته است.

رویکرد ایران در برابر قفقاز جنوبی برخلاف مناطقی مانند خاورمیانه کاملا ژئوپلیتیک محور بوده است. با این وجود می توان گفت، که اهداف ایران نسبت به قفقاز جنوبی به صورت تابعی از سیاست ها و جهت گیری های کشورهای این منطقه می باشد. برای مثال درباره ارمنستان این کشور امتیاز همجواری با ایران را دارد، که وضعیت خاصی را به این کشور می دهد. نبود اختلاف های ارضی و قومی میان ایران و ارمنستان، امتناع ایروان از رای دادن بر علیه ایران در سازمان های بین المللی و شرکت نکردن در تحریم ها علیه برنامه هسته ای ایران، عواملی مهم در توسعه روابط دوجانبه بوده است. دو کشور بر اساس واقعیت های ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک روابط خوبی دارند. هر دو کشور با انزوای منطقه ای روبه رو هستند، که برای غلبه بر آن به همکاری با یکدیگر نیاز دارند. در مقابل، سیاست ایران نسبت به آذربایجان، یک سیاست نسبتا غیرمقابله جویانه می باشد. از سویی، مذهب و قومیت بیش از انکه به روابط بین آذربایجان و ایران کمک کرده باشد، از آن ممانعت کرده است. هر چند اکثریت جمعیت آذربایجان شیعه هستند؛ اما رهبری سکولار این کشور دکترین اسلام سیاسی ایران را خطری برای بقای رژیم خود می داند. باکو ایران را به پشتیبانی از ستون پنجم در آذربایجان متهم می کند، و به جای وحدت اسلامی بر ملی گرایی آذری تاکید کرده و به دنبال حذف مذهب از محیط عمومی خود بوده است، در مقابل، ایران این توجه قومی را به عنوان تلاشی در جهت تحریک تجزیه طلبی در میان قوم آذری ایران در منطقه مرزی بین دو کشور تلقی می کند و وارد کردن مداخلات خارجی در نزدیکی خود و دریای خزر را غیر دوستانه و حتی خصمانه می داند (وثوقی، ۱۳۹۷: ۱۶۱).

در این بین، ایالات متحده به جای حضور مستقیم و آنکارا از ظرفیت روابط امنیتی حدود ۳۰ ساله رژیم اسرائیل با ۲ جمهوری آذری و ارمنی استفاده می کند، بطوریکه حضور امنیتی روبه رشد رژیم صهیونیستی به خصوص در آذربایجان با محوریت(پایگاه هوای قبله)می باشد و در دهه گذشته نفوذ سیاسی رژیم صهیونیستی در ارکان جمهوری آذربایجان حتی خانواده الهام علی اف نمود پیدا کرده است. به گونه ای که سران صهیونیست از آذربایجان بعنوان(لبنان اسرائیل) یاد کرده اند.

مبانی نظری

ژئوپلیتیک: ژئوپلیتیک محصول زمان خودش است و تعاریف مربوط به آن نیز بر همین اساس تکامل یافته است. ژئوپلیتیک علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت، سیاست و کنش های ناشی از آن ها تعریف شده است. ژئوپلیتیک مطالعه ای مرکب از جغرافیای انسانی و علم سیاسی کاربردی است، که تاریخ آن به دوران ارسطو، مونتسکیو و کانت باز می گردد. ژئوپلیتیک تحلیل رقابت قدرت در مورد سرزمین است. در مواردی بسیاری از سرزمین ها، به لحاظ عینی فاقد سودمندی اقتصادی یا استراتژیکی هستند. اعتباری که برای بازنمودها در تحلیل ژئوپلیتیکی در نظر گرفته می شود، به نوبه خود موجب گستردگی عرصه جغرافیا می گردد. ژئوپلیتیک با دوره های تاریخی و با تغییر نظام ژئوپلیتیک جهانی رویکردها و تعاریف مختلفی به خود گرفته است. (احمدی، ۱۳۹۶: ۵۸) ژئوپلیتیک به بررسی رابطه بین مؤلفه های جغرافیایی موجود در یک منطقه جغرافیایی با بازیگران در سطوح مختلف محلی، منطقه ای و جهانی و استراتژی های تدوین شده از سوی این بازیگران می پردازد. مناطق ژئوپلیتیک در جهان حائز مؤلفه های جغرافیایی ارزشمندی هستند،

که خودبخود جذب کننده بازیگران در سطوح مختلف هستند. وجود این بازیگران در مناطق ژئوپلیتیکی و تلاش و رقابت در جهت کسب ارزش های جغرافیایی موجود باعث تقابل این بازیگران که عمدتاً قدرت های منطقه ای و جهانی هستند می شود.

رقابت ژئوپلیتیکی: رقابت تلاش دو یا چند کشور و ملت جهت دسترسی به منابع فضایی(اعم از مادی و معنوی) است. رقابت ژئوپلیتیک جهت نفوذ یا سلطه در منطقه یا جهان است، که بدون مقیاس معنا ندارد؛ زیرا فضای محلی، ملی، جهانی و منطقه ای را در بر می گیرد. فلسفه قانون رقابت، استیلا و برتری و دست یابی به فرصت ها است. اقدامات عملی جهت رهبری یا نفوذ در یک کشور، منطقه یا جهان شکل رقابت به خود می گیرد. رقابت معمولا در حوزه هایی مانند استیلا و نفوذ ژئوپلیتیکی بکار می رود. تلاش یک دولت برای شکست و یا موفق تر شدن از دیگر دولت ها رقابت نام می گیرد. در رقابت ژئوپلیتیک، منافع مشترک مادی و معنی جای خود را به منافع تقابلی می دهد. زیرا که از منافع مشترک، همکاری، ائتلاف و ژئوپلیتیک صلح حاصل می شود؛ اما از منافع تقابلی، رقابت، منازعه و جنگ. (احمدی، ۱۳۹۶: ۶۰) ممکن است حوزه و منشا رقابت، سرزمین، ناسیونالیسم، کمبود منابع، قدرت و اقتصاد باشد. از درون این رقابت ها، ائتلاف و رقابت های تسلیحاتی شکل می گیرد. باید به این موضوع توجه داشت که در رقابت، دو یاچند قدرت به طور هم زمان اقداماتی می کنند، تا از ارزش های جغرافیایی سهم بیشتری را به خود اختصاص دهند. رقابت در صورت استمرار و کسب احاطه بر ارزش های رقیب ممکن است به «منازعه و درگیری ژئوپلیتیکی»بینجامد، این درگیری شاید مرحله آخر رقابت های ژئوپلیتیکی باشد، به همین دلیل اغلب ویژگیهای رقابت ژئوپلیتیکی در منازعه ژئوپلیتیکی تجمیع می گردد. (شکل۲).

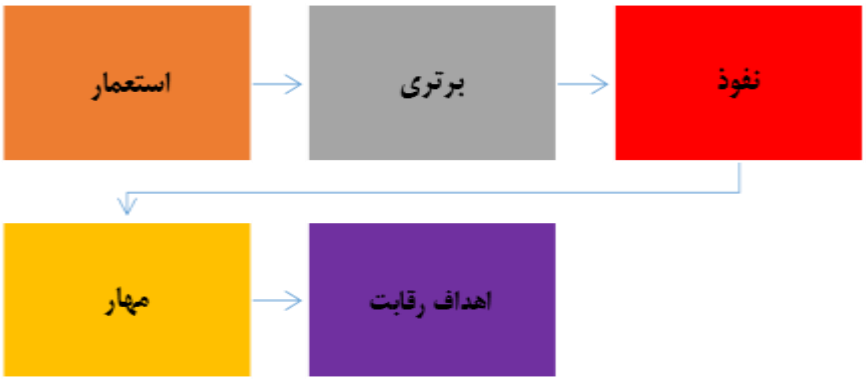

شکل۲. اهداف رقابت قدرتها
منبع: (ترسیم از نویسندگان)

کشیده شدن به سوی فضاهایی که بر سر مالکیت بر آن رقابت پنهان، نیمه پنهان و فعال وجود دارد. کششی ماهوی برای ژئوپلیتیک بوجود می آورد. فضاهایی که هرگونه احتمال درگیری و برخورد در آن ها زمینه و بستری برای آشوب و منازعه در پی دارد. ترجمه ژئوپلیتیکی چنین فضاهایی، رقابت است. به عبارت دیگر تنها آن دسته قلمروهایی در کانون ژئوپلیتیک قرار می گیرند، که فضا و صحنه رقابت بین حداقل دو بازیگر مستقل باشند. در روابط بین الملل مکتب واقع گرایی به موضوع رقابت بین بازیگران پرداخته است. واقع گرایان بر تعارض و رقابت در عرصه سیاست بین الملل تاکید دارند و این اعتقاد را دارند، که همکاری تنها زمانی امکان پذیر است که به منافع ملی بینجامد.

بحران ژئوپلیتیکی: بحران ژئوپلیتیک عبارت است: از منازعه و کشمکش کشورها و گروهای متشکل سیاسی–فضایی و بازیگران سیاسی بر سر کنترل و تصرف یک یا چند ارزش و عامل جغرافیایی. که از پایداری و تداوم نسبی برخوردار

است. به سادگی قابل حل و برطرف شدن نیست. در بحران های ژئوپلیتیکی الگوی مداخله ایی چند سطحی شکل می گیرد. انگیزه افراد در بحران های ژئوپلیتیکی بر مبنای اهداف مختلفی صورت می گیرد. بحران ها سرچشمه سرچشمه ها و انواع مختلفی داشته به لحاظ کارکردی منجر به خروج سیستم از حالت تعادل و بروز اخلال در وضعیت عادی و فرایند فضایی جغرافیایی و زیستگاه انسان ها می گردد. (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۲۶) (نمودار شماره ۲)

برخلاف تصور عمومی از بحران های بین المللی، هر چند بحران های ژئوپلیتیکی نیز گاهی در بعد فرا منطقه ای ماهیت سیاسی به خود می گیرند. ولی با نوع خاص بحران های سیاسی متفاوت هستند. بحران های سیاسی عامل بروز تنش در روابط دولت ها با یکدیگر می باشند، و ممکن است به سردی روابط، قطع روابط یا حتی جنگ و درگیری منجر شود. با این حال، برخلاف بحران های ژئوپلیتیکی که معمولا دیر پایی از ویژگیهای آن هاست، بحران های سیاسی زودگذر بوده و به سادگی قابل و فصل هستند. در مقابل بحران های ژئوپلیتیکی مستلزم وجود فضای حسن نیت و روابط دوستانه بین طرفین درگیر در بحران، تقسیم پذیر بودن ارزش های جغرافیایی و منافع متعارض، نامتوازن بودن مناسبات قدرت می باشد. اما چنان چه بحران ژئوپلیتیکی با روش های مصالحه آمیز حل نشود و تداوم بحران باعث شکل گیری نوعی بی صبری در هر یک از طرفین گردد یا تلقی تحول در منازعه قوا و یا احساس تهدید پدید آید. چنین بحرانی به جنگ ختم خواهد شد. (حیدری بنی، ۱۳۹۸: ۱۳۳)

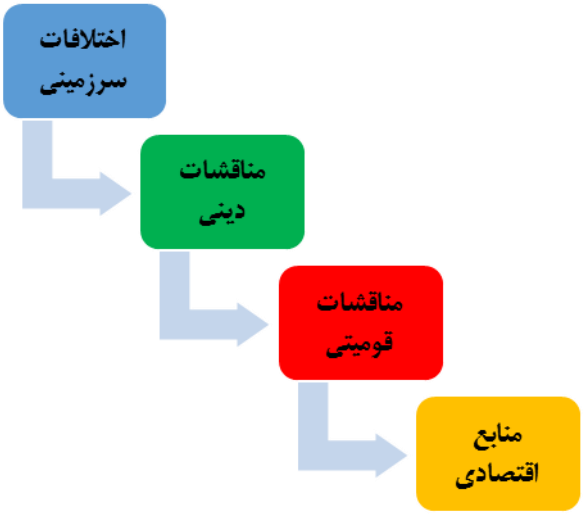

شکل۳. بنیان های جغرافیایی بحران های ژئوپلیتیک
منبع: (ترسیم از نویسندگان)

روش تحقیق

پژوهش حاضر از جنبه ماهیت و روش تحقیق به صورت توصیفی ـ تحلیلی می باشد. و با توجه به اقتضای موضوع و روش پژوهش داده‌های مورد نیاز با مراجعه به کتاب ها، مقالات و گزارش ها و تحلیل‌ها در منابع اینترنتی گردآوری شده است.

محدودهٔ مورد مطالعه

قفقاز جنوبی

قفقازجنوبی به جهت پیوستگی طبیعی با آسیا از نظر جغرافیایی در قلمرو این قاره واقع شده است، ولی از نظر سیاسی جمهوری های گرجستان، آذربایجان و ارمنستان بنا به خواست خود و پذیرش شورای اروپا جزو آن قاره محسوب شده و به عضویت شورای مذکور پذیرفته شده اند. دریای خزر بزرگترین دریاچه جهان در مرزهای شرقی قفقازجنوبی در شمال ایران و در محل برخورد آسیای مرکزی؛ قفقاز و ایران واقع شده است. کمتر منطقه ای در جهان با چنین مساحتی نظیر قفقازجنوبی، دارای این تنوع تاریخی، قومی و زبانی می باشد. علت این تنوع موقعیت جغرافیایی ممتاز این منطقه کوهستانی است، که موجب شده تا تمدن های مختلف تاریخی در این منطقه از جهان شکل بگیرد. بر اساس نظریه مکیندر قفقاز در منطقه ای با عنوان قلب زمین قرار گرفته است. از دیدگاه وی، هر کشوری که بر این منطقه از جهان تسلط داشته باشد، به تمامی جهان تسلط پیدا کرده است. (نقشه۱).

شکل۱. نقشه قفقاز جنوبی
منبع: ویکی پدیا

بحث و یافته‌ها

رویکردهای امنیتی ایران به قفقاز جنوبی

تلاش برای بالا بردن امنیت ملی از مهم ترین نگرانی ها و از پایه های سیاست خارجی دولت ها می باشد. در این رابطه آنچه که مورد توجه قرار می گیرد، تحولی است که در مفهوم امنیت از نگاه ایران اتفاق افتاده است. رویکردهای امنیتی ایران در زمینه امنیت به دلیل نبود تعریف ثابت و مشخص متفاوت بوده است. این امر به دلیل شرایط محیط متغیر و آشوب پیرامون ایران می باشد.

جمهوری اسلامی ایران همواره تلاش کرده که سیاستی متوازن و متعادل نسبت به همسایگان خود داشته باشد و در این راستا از گذشته تلاش کرده است، تا بتواند اختلافات موجود بین طرفین را حل کند. بنابراین، موضوع علاقه ایران نسبت به ایجاد آرامش نسبت به همسایگانش، موضوع جدیدی نیست و از گذشته در دستور کار ایران قرار داشته است. اگر اولویت سیاست خارجی ایران را در منطقه براساس مسائل امنیتی بگیریم، ایران برای آنکه امنیت و تمامیت ارضی خود و به تبع آن امنیت محیط اطراف خود را حفظ کند، بایستی به دنبال ثبات در مرزها و کشورهای اطراف خود باشد، واگر اولویت سیاست های خود را منافع اقتصادی منطقه ای در نظر گیرد، پیشنیاز هرگونه روابط گسترده اقتصادی، ثبات اقتصادی، ثبات منطقه ای است. نگاه ایران به منطقه قفقاز جنوبی نیز ناشی از همین دو اولویت بود.

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال کشورهای قفقاز جنوبی در سال ۱۹۹۱، فرصت امنیتی و ژئوپلیتیک خاصی را در اختیار ایران قرار داد، تا بعد از دو قرن کشور از ناحیه حوزه شمالی احساس امنیت و عدم تهدید داشته باشد. هر چند درگیری ها و منازعات داخلی بخصوص ارمنستان و آذربایجان تا حدودی بر نحوه گسترش روابط ایران و این دو کشور تاثیرگذار بوده است. ترکیب رقابت های ژئوپلیتیک و رقابت های نفتی و اقتصادی، شرایط ویژه ای در این منطقه به وجود آورده که خود عاملی برای حضور نیروهای نظامی ایالات متحده در سرزمین هایی که به اصطلاح حیات خلوت روسیه محسوب می شوند، موجبات تحولات سیاسی و امنیتی جدیدی را فراهم ساخت که به همراه خود موج جدیدی از تهدید ها را علیه امنیت ملی ایران به وجود آورده است. به طور کلی امنیت ملی ایران در منطقه قفقاز جنوبی متاثر از چهار رویکرد کلی می باشد:

ژئوکالچر

هویت را می توان به عنوان یکی از عناصر بنیادین امنیت آشوب زده دانست. کنش هویتی در سالهای بعد از جنگ سرد به این دلیل افزایش یافت که الگوی کنش بسیاری از بازیگران بر اساس قالب های فرهنگی، ایدئولوژیک و نشانه های معنایی شکل گرفته است. در چنین شرایط و فضایی، رهیافت های رئالیستی امنیت به میزان قابل توجه ای کارکرد خود را از دست داده است. بازیگران جدیدی در حوزه های منطقه ای ایفای نقش می کنند که کنش خود را بر اساس تفاوت های تاریخی و تضادهای هویتی تعریف می کنند. اگرچه بحران های هویتی در تمامی حوزه های جغرافیایی گسترش یافته، اما چنین روندی در قفقاز جنوبی از گستردگی زیادی برخوردار می باشد. (شکل۴).

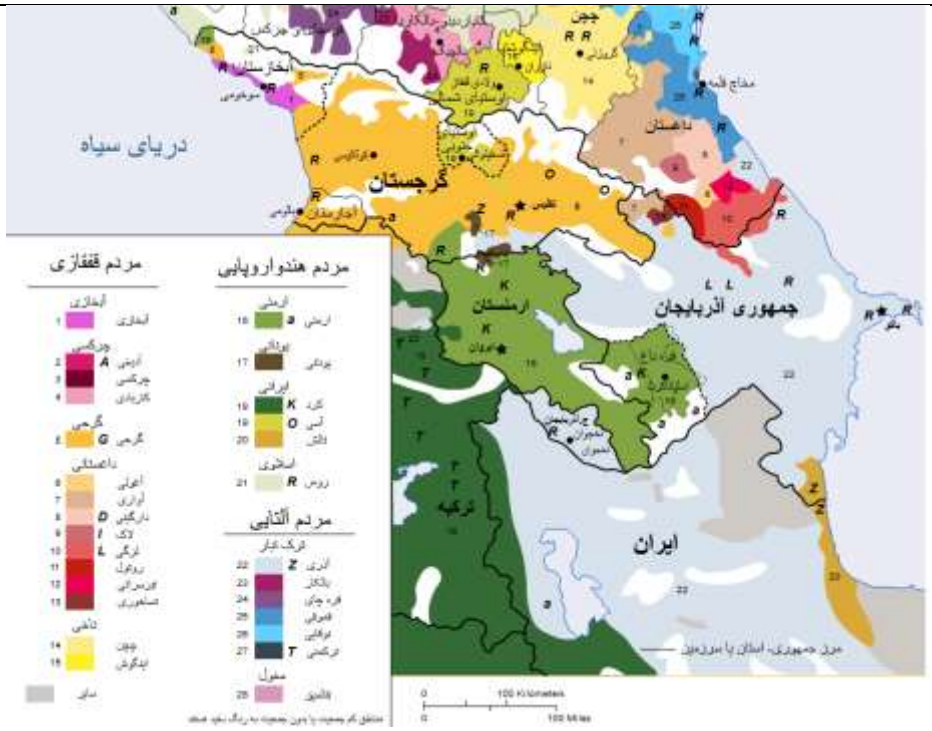

شکل۴. ساختار قومیتی قفقاز جنوبی

منبع: (ویکی پدیا)

هانتیگتون موضوع مربوط به اختلافات سیاسی و هویتی را برجسته نموده و آن را عامل اصلی تعارض های جدید بازیگران در نظام جهانی می داند. در دید هانتیگتون، بسیاری از اختلاف های فرهنگی تبدیل به تعارضات هویتی می شود و در نتیجه هر قدرتی در تلاش برای این است که، موقعیت خود را از طریق ابزارهای قدرت پیگیری نماید. (مصلی نژاد، ۱۳۹۹: ۴۵) این استیلا از طریق کنترل مرکز و کانون توزیع ارتباطات و کنترل نقاط پیوند در درون شبکه تحقق می یابد. برای مثال، جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا به دلیل برخورداری از موقعیت کانونی توانایی ایجاد بازدارندگی شبکه ای را دارد. در بعد ژئوکالچر ایران به عنوان تنها دولت بزرگ شیعی جهان اسلام دارای موقعیت کانونی است، چرا که پیوند ایران با گروه های اسلامی، چه شیعه یا سنی به ایران قدرت کانونی بخشیده است، که توانایی کنترل جریان های ارتباطی را در ژئوپلیتیک جهان اسلام برخوردار است. (فرهادی، ۱۳۹۸: ۳۴) تعارضات ایدئولوژیکی در منطقه قفقاز متعدد هستند، اما مصداق بارز آن اختلافی است که میان ایدئولوژیکی شیعی و سنی دیده می شود. به طور مشخص ایران و ترکیه در این زمینه برجسته می باشند. ماهیت انقلاب اسلامی با تمرکز بر سیاست هویتی شیعی ناگزیر ایران را وارد برخوردهای ایدئولوزیک در جهان اسلام ساخته است. تقابل با مداخله قدرت های غربی در رابطه با جهان اسلام، مناقشه بین رژیم اسرائیل و فلسطین حمایت از گروهای اسلام گرا، و سازماندهی جریانات شیعی در قفقاز جنوبی بخصوص آذربایجان ایران را به کنشگری فعال در تحولات منطقه ای تبدیل ساخته است که به شکلی نمودهای ایدئولوژیک دارد.

دراین میان ایرانی ها، همواره حسی از ملت باوری و «ایران گرایی» وجود داشته است. با این حال، این حس ملت باوری، آن گونه که در شاهنامه فردوسی قابل مشاهده است، بیش از آنکه ماهیتی سیاسی داشته باشد، دارای سرشتی فرهنگی و زبانی بوده است. به این ترتیب، احساس های اقلیت پرجمعیت آذری در ایران در ارتباط با هویت قومی آنها در برابر دولت، تفاوت بسیاری با آذری های جمهوری آذربایجان دارد . هرچند نارضایتی آذربایجانی ها از سیاست های حکومت مرکزی ادامه دارد، اما آذری های ایران وفاداری سیاسی و احساس هویت ملی خود نسبت به ایران را نشان داده اند.

(عطایی،۱۳۹۱: ۱۲۶) نگرش ایران نسبت به آذربایجان بر اساس نظریه های ناسیونالیزم بنا شده است. به همین خاطر آذربایجان در نبردهای ایران–روس در سالهای ۱۸۱۲ و ۱۸۲۸ م از ایران جدا شد. بر این اساس، آذربایجان به عنوان «بخش جدا شده از ایران» با «سرزمین مادری» پیوندهای تاریخی، فرهنگی و دینی داشته است. آذربایجان در عین حال به عنوان « یک بخش تاریخی ایران» در داخل« محدوده تمدن ایرانی» هم می تواند جای گیرد. نامگذاری جمهوری آذربایجان هم در تاریخ ۱۹۱۸ م توسط شخصی با نام محمد امین رسول زاده انجام گرفت. بنابراین بر اساس این نگرش، سرزمینی که امروزه جمهوری آذربایجان خوانده می شود، از دوران باستان محل سکونت اقوامی بوده است که در سرتاسر ایران پراکنده بودند و به یک نژاد تعلق داشته اند. (مجتهد زاده، ۱۳۸۷: ۲۱۷)

با این وجود باید گفت که علی رغم وجود پیوندهای مشترک و عمیقی که بین ایرانیان و مردم این منطقه و با وجود توافقنامه های متعدد فرهنگی بین طرفین، سطح تعامل فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای این منطقه چندان قابل ملاحظه نبوده است. این عدم توجه فرهنگی موجب می گردد که ایران فرصت های طلایی را در منطقه از دست بدهد و از میزان موفقیت ایران با حضور قدرت های منطقه ای و فرا منطقه ای در منطقه کاسته شود.

در ۱۰ دسامبر ۲۰۲۰ یک ماه پس از امضاء توافق صلح بین ارمنستان و آذربایجان، مراسم«جشن و رژه پیروزی در میدان آزادی باکو برگزار گردید. مهمان ویژه ان رجب طیب ازدوغان، رئیس جمهور ترکیه بود که در قامت رهبری پیروز در این مراسم حضور یافت و سخنرانی پر حرارت و احساسی ایراد نمود. سخنان و شعرخوانی اردوغان در مراسم جشن پیروزی، جنجال رسانه ای در روابط ایران و ترکیه ایجاد نمود.۱در ایران و در میان رسانه های جمعی و برخی سیاستمداران، انتخاب شعر «اراز» از وی اردوغان هدف دار و اقدامی قوم گرایانه تعبیر گردید.

یکی از دلایل تمرکز دوباره ترکیه بر مسئله قومیت گرایی در قفقاز و آسیای مرکزی ناشی از اوضاع جدید ژئوپلیتیک منطقه و تقویت ملی گرایی در ساخت قدرت سیاسی ترکیه می باشد. رجب طیب اردوغان پس از کودتای نافرجام نظامیان علیه وی در ۲۰۱۶ رویکرد نزدیکی به جناح ملی گرای دولت باغچلی را اتخاذ نمود. پس از آن، حزب حرکت ملی به مهم ترین شریک سیاسی عدالت و توسعه تبدیل شد و این حزب و شخص دولت باغچلی جایگاه مهمی در تصمیم سازی سیاست داخلی و خارجی ترکیه ایفا نمود. (کاکایی،۱۴۰۰: ۱۱۱) مورتون انستروپ معتقد است: ایران از رویکردهای الحاق گرایانه قومی آذربایجان هراس دارد و با توجه به وجود اقلیت ترک در شمال ایران در پی راه چاره برای این مسئله می باشد. پس به ارمنستان به عنوان راه مقابله با آذری ها نگاه می کند و منافع ایران در منازعه قره باغ حمایت از ارمنستان می باشد. چنگیز چهلوان نیز اعتقاد دارد: که ایران به بحران قره باغ به عنوان یکی از عناصر تهدید امنیت ملی خود نگاه می کند. اولین دلیل آن به طور طبیعی همسایگی طرفین با ایران است. به طوری که وقتی در سال ۱۹۹۳ درگیری ها به نزدیکی مرزهای ایران کشیده شد، ایران از مواجهه با هجوم پناه جویان و یا احتمال مداخله نظامی قدرتهای خارجی بسیار نگران شده بود. (جوادی ارجمند، ۱۳۹۰: ۲۰۵)

ژئواکونومیک

یکی از رویکردهای مهم سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز، رویکرد اقتصادی است. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی کشورهای قفقاز فرصتی برای گذر از اقتصاد مبتنی بر برنامه ریزی متمرکز و تک محصولی به اقتصاد مبتنی بر بازار فراهم آمد. از طرفی با پایان حاکمیت شوروی بر جریان توزیع کالا در قفقاز باز شدن مرزهای هر یک از

۱. شعر قدیمی آراز، سروده ای مردمی در حسرتجدایی مردمان دو سوی رود ارس است که گفته می شود به دوران جنگ روس ها با ایرانو جدایی هفده شهر از ایران باز می گردد و در نواهای عاشق ها بازخوانی می شده است: ارس را جدا کردند. با سنگ و شن سیر کردند (پر کردند). من از تو جدا نمی شوم با زور جدا کردندای لاچین جان لاچین من قربانت شوم لاچین

این جمهوری ها به طور بالقوه، فرصت مساعدی را برای ایران فراهم نمود تا از طریق صدور فرآوردها و تولیدات خویش جغرافیای صادرات اقتصادی خود را وسعت بخشد.

بنابراین، رویکرد دولت جمهوری اسلامی ایران در قفقاز رویکردی اقتصادی بوده و با تکیه بر سیاست، تنش زدایی، اعتماد سازی، شفاف سازی و پذیرش نقش محوری کار با دولت ها و با هدف ایجاد پیوند های اقتصادی زیربنایی و ساختاری و ادغام اقتصاد کشورهای منطقه با اقتصاد ایران، سرمایه گذاری و مشارکت در طرح ها و پروژهای زیربنایی در کشورهای منطقه در اولویت دستگاه سیاست خارجی است. اولین اقدام جدی ایران در خصوص توسعه همکاری های منطقه ای با کشورهای حوزه آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی به عنوان یکی از اهداف کلیدی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تشویق کشورهای قفقاز جنوبی به حضور در سازمان همکاری اقتصادی بود.

برای ایران، قفقاز باثبات و امن، یک راه حیاتی انتقال انرژی به اروپا است. از این رو، ایران به شدت علاقمند به دستیابی به بازارهای انرژی اروپا و نهایتا تبدیل شدن به یک مسیر عمده انتقال انرژی دریای خزر می باشد. ایران تلاش می کند تا نقش اساسی در استخراج و انتقال منابع نفت و گاز حوزه خزر به غرب ایفا کند. زیرا ایران از دومین منابع و ذخایر نفت و گاز کشف شده جهان برخوردار است. همچنین ایران می تواند تامین کننده عمده انرژی اروپا باشد. افزون بر این، این کشور از خطوط لوله گسترده ای برخوردار است که می تواند به خطوط انتقال نفت و گاز، احتمالی دریای خزر و قفقاز متصل گردد. (دهقانی فیروزابادی، ۱۳۹۰: ۲۲۰)

این در حالی است که ایالات متحده به دنبال این است که، کشورهای برخوردار از منابع نفت و گاز در آسیای مرکزی و قفقاز بتوانند فارغ از فشارهای روسیه و نفوذ آن و یا انتقال این منابع از طریق ایران به خلیج فارس نفت خود را صادر و سرمایه ی اولیه برای ترمیم زیرساختهای مورد نظر برای جلب سرمایه گذاری را فراهم نمایند. در صورت عبور خطوط لوله نفت و گاز از ایران از ضریب امنیت بالایی در منطقه برخوردار می گردید و گره خوردن منافع کنسرسیوم های قدرتمند جهان سرمایه گذار در دریای خزر، با ثبات امنیتی در ایران، باعث یک امتیاز فوق العاده برای ایران می گردید.

ژئوپلیتیک

در شکل گیری شبکه ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی، دو گونه از متغیرهای اساسی دخالت دارند که می توان در قالبهای درونی و بیرونی مفهوم سازی نمود، که در نهایت تعامل بین آن ها شبکه منطقه ای قفقاز جنوبی را تشکیل می دهد. بخشی از این شبکه ناشی از کارکرد قدرت هژمون سیستم بین الملل است، که چرخه جهانی قدرت آن را نشان می دهد. علاوه بر این، قرار گیری بین دو گستره ژئواستراتژیک غرب و شرق به آن اهمیت زیادی در چرخه جهانی بخشیده است. از سوی دیگر قفقاز جنوبی شبکه ای منسجم نیست و با توجه به توزیع تهدیدات و تفاوتهای هویتی در آن به حوزه های متفاوت تقسیم می گردد.

طبق نظر بوزان، عدم امنیت رابطه نزدیکی با همسایگی دارد. با توجه به اینکه معیار استقلال در مجموعه امنیتی کشورهای قفقاز جنوبی را از سایرین جدا کرده و به یکدیگر ارتباط داده است. ثبات، و توسعه اقتصادی این کشورهای توسط شبکه روابط پیچیده کشورهای منطقه و رقابت های ژئوپلیتیک و نگرش های متعارض بازیگران خارجی که در پی نفوذ در منطقه می باشند، بر پیوندها و زمینه های همگرایی از قبیل اقتصاد، انرژی و امنیت تاثیر می گذارد. (ابراهیمی، ۱۳۹۴: ۹) ایران از منظر ژئوپلیتیک، از نوع شبکه ای رو به رو می باشد. همانگونه که جان اگنو بیان می کند، ژئوپلیتیک در فرایند تاریخی، الگوهای گوناگونی، مانند جهان متمایز از هم، الگوی دربرگیرنده انبوه دولت هایی که از اجبار در برابر یکدیگر استفاده می کنند، الگوی شبکه های سلسله مراتبی و الگوی جامعه جهانی را تجربه کرده است(Agnew,2003:132).

منطقه قفقاز از دیدگاه ایران افزون بر محیط تمدنی، یک محیط امنیتی به حساب می آید. به همین دلیل، هرگونه بی ثباتی در قفقاز، تهدیدی علیه امنیت ملی ایران است. و ایران در پی راه هایی برای تامین ثبات و امنیت منطقه است. ایران با در پیش گرفتن راهبرد فعال در قبال امنیت منطقه قفقاز جنوبی سعی کرده است با مشارکت در سازوکارهای امنیتی و همکاری در اجرای طرح های جلوگیری از درگیری ها و طرح های میانجیگری در برابر بحران ها در تحکیم ثبات و امنیت منطقه ایفای نقش کند. به این منظور سیاست ایران بر اعتمادسازی، حذف عوامل تنش زا در منطقه و تلاش برای استقرار صلح پایدار تمرکز یافته است

قفقاز از جنبه امنیتی خط حائل بین ایران و سایر قدرتهای منطقه ای و بین المللی به شمار می رود. بر این اساس هرگونه ناامنی در ان تاثیر تعیین کننده ای بر ایجاد تهدید علیه ایران دارد. بنابراین دستیابی به امنیتی پایدار و ثبات در قفقاز، یک هدف استراتژیک برای ایران محسوب می گردد. از این رو، منازعات لاینحل و فروخفته ای چون مناقشه قره باغ و حتی آبخارستان و اوستیای جنوبی مایه نگرانی امنیتی و منبع ناامنی برای مرزهای ایران بوده است.

لذا، این منطقه از توازن قدرت پویایی برخوردار است که عدم توازن قدرت در منطقه با توجه به بحران قره باغ پیچیده تر شده است. هر کدام از قدرت های فرامنطقه ای سعی نموده اند با تمسک به حمایت آشکار یا نهانی از طرفین این بحران و جنگ، در پی تحکیم جای پای خود در منطقه باشند. در نتیجه، پیرامون این مسئله ائتلاف هایی به ضرر ایران و ارمنستان شکل گرفته است. جمهوری آذربایجان برای حل بحران و استفاده از ظرفیت های انرژی، با دادن تعهدات و امتیازات ژئوپلیتیکی به ترکیه، اسرائیل موازنه را به نفع خود تغییر دهد. اما مهم ترین اولویت برای باکو، ایجاد یک توازن رقیب در مقابل روسیه، استفاده از علایق رژیم اسرائیل برای رقابت با ایران در قفقاز جنوبی در قالب نظریه « موازنه تهدید» استفان والت، و تلاش برای ایجاد انقطاع ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و زئوکالچرال میان ایران با آذربایجان و قفقاز می باشد. (امیری، ۱۴۰۰: ۳۸) از طرف دیگر، موقعیت تاریخی–تمدنی، ژئوپلیتیک و سیاسی–امنیتی ایران در نظام امنیت منطقه ای و بین المللی به گونه ای است که اتخاذ رویکردهای مختلفی را در عملیاتی کردن سیاست خارجی ایران اجتناب ناپذیر می سازد. چنانچه بعضی از صاحبنظران مطالعات سیاسی خارجی چالش اصلی سیاست خارجی ایران را ایجاد تعادل بین دو عنصر ژئوپلیتیک و ایدئولوژیک می دانند. مسئله دیگری که باید درباره موضع ایران در قبال منازعه قره باغ مورد توجه قرار داد شرایط امنیتی قفقاز و سیاست های غرب گرایانه آذربایجان است. در دوران جنگ سرد قلمرو دو پیمان نظامی عمده جهان ناتو و ورشو، در قفقاز با یکدیگر تلاقی می کردند. از همین رو، این منطقه از لحاظ نظامی–امنیتی برای شوروی و امریکا بسیار با اهمیت و استراتژیک بود. (جوادی ارجمند، ۱۳۹۰: ۲۰۵) در این بین، یکی از عواملی که همیشه تاثیر منفی بر روابط سیاسی ایران و آذربایجان داشته روابط خوب و حسنه ایران با ارمنستان یعنی بزرگترین دشمن آذربایجان است. در واقع ایران با شروع کمکها و تحریمهای تجاری ترکیه و آذربایجان در دهه ۹۰ نقش مهمی در به شکست قرار دادن نقشه این دو کشور برای انزوای ارمنستان داشت. مقامات باکو معتقدند که این اقدام سبب کاهش فشار بر ارمنی ها و تداوم اقدامات ان ها می شد.

بر اساس مطالب ذکر شده، اولین هدف امنیتی ایران، به عنوان یک قدرت منطقه ای حفظ وضع موجود در منطقه از طریق احترام به حاکمیت ملی، تمامیت ارضی همه کشورهای قفقاز جنوبی است. زیرا، باور ایران جلوگیری از منازعات ارضی و مرزی در سطح منطقه ای است. دومین هدف منطقه ای ایران حمایت از شکل گیری، تاسیس و حفظ کشورهای باثبات، مقتدر، مشروع، مسئولیت پذیر، مستقل و دوست بر پایه اصول حق تعیین سرنوشت و تمامیت ارضی در چارچوب حقوق بین الملل می باشد. چون ایران، کشورها و دولتهای شکننده با بحران های هویت را یکی از مهمترین منابع بی

ثباتی و ناامنی در قفقاز جنوبی تلقی می کند. سومین هدف امنیتی ایران پیشگیری از حضور قدرت های بزرگ و فرامنطقه ای به عنوان تهدیدی علیه کشور است. ایران نگران از تبدیل شدن کشورهای قفقاز به عنوان پایگاهی برای ناامن ساختن آن توسط قدرت های فرامنطقه ای است.

اهداف

حفظ موازنه قدرت منطقه ای

تشکیل مجموعه های امنیتی منطقه ای از یک سو برآمده از تعامل بین ساختار آشوب ونتایج آن برای توازن قوا و از سوی دیگر برآمده از نزدیکی جغرافیایی است. مجاورت فیزیکی ساده باعث می شود، تعاملات امنیتی بین همسایگان به مراتب بیشتر از تعاملات امنیتی بین دولت هایی باشد، که در مناطق مختلف قرار گرفته اند، والت نیز بر این نکته تاکید کرده است. در امنیت مجاورت مهم است. آنارشی در کنار فاصله و تنوع جغرافیایی به الگویی از مجموعه هایی منطقه ای منجر می گردد که در آن وابستگی متقابل امنیتی میان دولت های داخل مجموعه و دولت های خارج از آن می باشد (ابراهیمی، ۱۳۹۴: ۸).

بعد از فروپاشی شوروی، منطقه نوظهور قفقاز جنوبی به عرصه جدیدی برای رقابت قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای تبدیل شد. لذا این منطقه از توازن قدرت پویایی برخوردار است، که عدم توازن قدرت در منطقه با توجه به بحران قره باغ پیچیده تر شده است. هر کدام از قدرتهای فرامنطقه ای سعی نموده اند با تمسک به حمایت آشکار یا نهانی از طرفین این بحران و جنگ، در پی تحکیم جای پای خود در منطقه باشند. در نتیجه، پیرامون این مسئله ائتلاف هایی شکل گرفت که طی چند دهه گذشته به نفع ارمنستان و به ضرر آذربایجان بود. جمهوری آذربایجان برای حل بحران و استفاده از فرصت های انرژی محور کوشید با دادن تعهدات و امتیازات ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی به ترکیه و رژیم صهیونیستی، این موازنه را تغییر دهد. اما مهم ترین اولویت برای باکو ایجاد یک توازن رقیب در مقابل روسیه، استفاده از علایق رژیم صهیونیستی برای رقابت با ایران در قفقاز جنوبی در قالب نظریه «موازنه تهدید» استفان والت، و تلاش برای ایجاد انقطاع ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئوکالچرال میان ایران با جمهوری آذربایجان و قفقاز است (امیری، ۱۴۰۰: ۳۸) موقعیت راهبردی ایران در منطقه به عنوان کوتاه ترین، امن ترین و اقتصادی ترین مسیر انتقال انرژی به دریاهای آزاد و بازار جهانی از عوامل فرصت ساز مهمی است که ایران با بهره مندی از دیپلماسی قوی و اتحادهای دوجانبه منطقه ای می تواند به آن جنبه عینی و عملی دهد. زیرا به تعبیر«هرزیگ» زیربناهای حمل و نقل به نسبت توسعه یافته ایران، می تواند پلی به اقتصاد جهانی برای کشورهای محصور آسیای مرکزی و خزر باشد (مولایی، ۱۳۹۵: ۱۶۵).

از نظر تهران همکاری با مسکو در منطقه، بازدارنده تلاش های غرب برای حذف نقش ایران در قفقاز است. زیرا تهران می داند که اساس سیاست منطقه ای آمریکا، سیاست همه چیز بدون ایران است، از طرف دیگر افزایش نفوذ غرب در منطقه به معنای کاهش نفوذ روسیه در حیات خلوت خودش خواهد بود. مسکو برای کنترل آمریکا نیازمند ائتلاف با کشورهای پیرامون از جمله ایران و ارمنستان در مقابل غرب است. بنابراین روسیه به منظور ایجاد نوعی توازن منطقه ای با قرار دادن ایران در کنار خود در مقابل نفوذ ایالات متحده و متحدانش در حوزه خزر، قفقاز و نیز استفاده از توان و نفوذ این کشور در جهت حل و فصل منازعات منطقه ای، ایران را یک متحد ارزشمند در واکنش به چالش های امنیتی منطقه ای و یک شریک در مخاطرات سیاسی و استراتژیک می بیند (محمود اوغلی، ۱۳۹۷: ۲۰۹).

از طرف دیگر، اتحاد با روسیه در شرایط خاص مرتبط با مسئله هسته ای ایران، از راه های ایران در رقابت منطقه ای محسوب می شود. از دید ایران«اتحاد شوروی تهدید کننده» به «روسیه قدرتمند و با ظرفیت همکاری های مهم برای ایجاد موازنه در برابر غرب» تبدیل می شود. در واقع، ایران و روسیه در قفقاز جنوبی به درک مشترکی از منافع متقابل

رسیدند، که برای همکاری آن ها در این مناطق مبنایی شد. خطر گسترش نفوذ قدرت های غربی و متحدان آن ها (مانند ترکیه، اسرائیل، عربستان) جلوگیری از سرایت بحران های موجود درون منطقه به درون مرزها، حل مسائل دریای خزر و گسترش همکاری های سازنده در چارچوب سازمان همکاری شانگهای از موارد این همکاری متقابل است (مولایی، ۱۳۹۵: ۱۹۶).

موازنه گرایی در سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی از طریق ائتلاف های موقت در دوران پعد از فروپاشی اتحاد شوروی تا شکل دهی قدرت نظامی با قابلیت راهبردی و ایجاد مناطق به اصطلاح"خارج نزدیک" در کشورهای پیرامون خود طیف گسترده ای از روندهای موازنه ساز در سیاست امنیتی ایران می باشد. به نظر می رسد که الگوی کنش منطقه ای ایران درقفقاز جنوبی معطوف به سازوکارهای موازنه راهبردی است. موازنه راهبردی در محیط پر آشوب تابعی از نقش یابی سیاسی و امنیتی است. تحقق این امر نیازمند تقویت بازیگران منطقه ای برای دفاع از دولت ملی و نهادهای منطقه ای خواهد بود. تقویت پایه های قدرتی در محیط حساس قفقاز جنوبی و بالا بردن توان چانه زنی در برابر کشورهای فرامنطقه ای از جمله اهداف اساسی سیاست ایران در این منطقه می باشد.

قفقاز به عنوان یک تعلق ژئوپلیتیکی

یکی از مفاهیم اساسی در علم ژئوپلیتیک تعلق ژئوپلیتیکی[۱]می باشد؛ که عبارت می باشد از مکمل های فضایی و جغرافیایی مفروض در ماورای مرزها که به بلحاظ ساختاری از تجانس برخوردار است و از لحاظ کارکردی تامین کننده نیازها و کاستی های یک کشور محسوب می باشد. تعلق ژئوپلیتیک به نوعی زیربنای علایق و منافع ملی کشورها را تشکیل می دهد. به عبارتی دیگر علائق ژئوپلیتیکی، علایق سیاسی است که در ان رابطه بین جغرافیا و مسائل سیاسی یک عامل تعیین کننده است. علائق ژئوپلیتیک را می توان در حوزه های متنوعی از قبیل: سیاست خارجی، سیاست تجاری، سیاست اقتصادی، سیاست نظامی–دفاعی، راهبرد امنیتی شناسایی کرد: علایق ژئوپلیتیک را به عنوان زیرمجموعه ای از منافع ملی می توان قلمداد کرد (علمدار،۱۴۰۰: ۵). مکان ها و فضاهای جغرافیایی دارای ویژگیهای و ارزش های خاصی هستند و منابع و مزیت ها نیز در سطح جهان به طور متعادل پخش نمی باشند. به عبارتی الگوی پخش عرضه مزیت ها و نیز تقاضای مزیت های جغرافیای نامتعادل است. از این رو مکان ها و فضاهای جغرافیایی و به دنبال آن گروه های انسانی ساکن در آن، ملت ها و حکومت ها به یکدیگر نیازمند و وابسته می شوند. وابستگی ژئوپلیتیکی منعکس کننده این واقعیت است. مزیت های جغرافیایی کشورها از طیف گسترده ای برخوردار است. لکن برخی از کشورها از تمام یا بخشی از ان برخوردارند و برخی از ان ها آن را ندارند. این ضرورت وابستگی متقابل جغرافیایی، فلسفه همکاری و تعامل بین المللی و توسعه و تکامل سیستم سیاسی جهان است (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۴۶).

قفقاز جنوبی شامل سه کشور است. در حال حاضر منطقه قفقاز جنوبی فضای رقابت و چالش سازی سه قدرت ایران، ترکیه و روسیه است. این سه قدرت علائق ژئوپلیتیکی متکثر و متنوع دارند و نگرش غیرقابل تقسیم آن هابستر چالش و منازعه را شکل داده است. که نتیجه آن شکل گیری دسته بندی های منطقه ای، تولید بحران و منازعه را شکل داده است. هر کدام از این کشورها حامل یک ایدئولوژی پویا می باشند. ایدئولوژی مورد نظر نیروی حرکت دهنده کنش های آن ها می باشد. پس از انقلاب اسلامی در ایران ایدئولوژی سیاسی و انقلابی تشیع مقابل ایدئولوژی سنی ترکیه و ارتدوکسی روسیه قرار گرفت به نحوی که هر کدام خواهان مشروعیت خود بودند. هر ایدئولوژی زمانی که با جریانات سیاسی و اقتصادی همراه گردد از پایداری برخوردار خواهد بود.

[۱] Geopolitical interests

از طرف دیگر، از لحاظ حس تعلق فرهنگی، افراد و گروهای انسانی به شدت نسبت به مذهب خود توجه دارند و ارزش های عمیق قلبی و باورهای ذهنیتشان را در قالب هویت فرهنگی به نمایش می گذارند. لذا مذهب، همواره یکی از تاثیر گذارترین عناصر جغرافیایی–فرهنگی در تعیین گرایشات جغرافیایی–سیاسی و شخصیت هویتی بوده و حتی نسبت به مولفه زبان، آیکونوگرافی و سیرکولاسیون بسیار قدرتمندی را خلق می کند.برای نمونه، به راحتی می توان این نقش آفرینی جغرافیایی–سیاسی یکپارچگی و جدایی بخش مذهب را در جغرافیای فرهنگی آذربایجان مشاهده نمود. از لحاظ مذهبی، آذربایجایها شیعه هستند و از زمان حکمرانی صفویان تا امروز، هویت مذهبی نقش بسیار موثری در رفتارهای سیاسی–اجتماعی این گروه قومی در ایران ایفا می کند. از طرفی، تجانس مذهبی با اکثریت جغرافیای انسانی فرهنگی ایران در یکپارچگی جغرافیای – فرهنگی و هویتی آن با عناصر بنیادین هویت ایرانی تاثیرگذاری فراوانی دارد (ولیقلی زاده، ۱۳۹۸: ۸۳). در مقابل، فعالیت هر کشوری در امور بین المللی، غالبا به موقعیت جغرافیایی و ارتباط آن کشور با همسایگان خود اعم از کشورهای پرقدرت و ضعیف و همچنین ارتباطاتش با دولت های بزرگ جهانی بستگی دارد، در واقع بین سیاست خارجی کشورها و عوامل جغرافیایی ارتباط قوی وجود دارد. موقعیت جغرافیایی ایران نقش مهمی در سیاست خارجی این کشور دارد. تحریم های بین المللی و رقابت ژئوپلیتیک در مرزهای شمالی باعث تنگنای ژئوپلیتیکی برای ایران شده است. به طور طبیعی این موضوع بر رفتار سیاسی این کشور تاثیر گذاشته و بعنوان عاملی مهم و بازدارنده جدی بازیگری آن در این منطقه ژئوپلیتیک بوده است. در واقع انزوای ژئوپلیتیکی ایران در مرزهای شمالی، در شمار کدهای ژئوپلیتیک اصلی و مورد نظر در حمایت از ارمنستان محسوب می شود. این کد ژئوپلیتیک ارزشمند از دو حیث برای ایران حائز اهمیت است، اول، ثبات و امنیت در مرزهای شمالی ایران که ایران احساس تعلق ژئوپلیتیک به این پایداری حیاتی دارد، و بعد دسترسی از این طریق به بازارهای اروپایی را در پی دارد.

نظریه فضای حیاتی ناظر بر موقعیتی است، که کشورها با توجه به تعریفی که از وضعیت موجود و وضعیت مطلوب دارند، به نگارش استراتژی ژئوپلیتیک خود می پردازند. که عموما نیز با جنگ و تصرف سرزمینی همراه است. "آلن سمپل" بر این نکته تاکید نموده که: دولت ملی، نظیر یک موجود زنده است، که در جهت بقا به طور طبیعی باید با همسایگان خود به مبارزه برخیزد، روشن است، که در این مبارزه بقاء اصلح مشروح شناخته می گردد. بر این اساس، تعدادی از جغرافیدانان سیاسی نظیر راتزل، توسعه سرزمینی روشی ضروری برای دستیابی به فضای حیاتی مورد نیاز یک ملت به حساب می آورد. از دید راتزل فضای حیاتی دربرگیرنده فضایی است، که توسط ملتی که جمعیت آن روبه افزایش است باید اشغال شود. بر اساس این تفکر، از نظر رهبران آذربایجان توسعه طلبی این کشور و الحاق بخش هایی از سرزمین ارمنستان مهم ترین عامل تبدیل شدن این کشور به یک قدرت منطقه ای می باشد.بر این اساس، فضای حیاتی و مقاصد توسعه طلبانه دولت آذربایجان به حاکمیت مطلق بر دالان زنگه زور خلاصه نمی شود، بلکه این کشور نسبت به مرزهای ایران هم چشم دوخته است.

ائتلاف گرایی

ائتلاف سازی، بخشی از الگوهای ضروری زیر ساختی مقابله با تهدیدات از طریق چندجانبه گرایی است. بنابراین، هرگونه مشارکت در فضای کنش راهبردی می تواند زمینه های لازم را برای موازنه تهدید بوجود آورد که معطوف به امنیت سازی است (روزنا، ۱۳۸۰: ۱۹).

ایجاد مجموعه های امنیتی از یک طرف ارتباط ساختار پیچیدگی و پیامدهای آن در توازن قوا و از طرف دیگر به علت فشارهای مجاورت جغرافیایی است. مجاورت جغرافیایی باعث تعامل های امنیتی بین همسایگان به مراتب بیش از تعامل های امنیتی کشورهایی باشد، که در مجاورت هم نیستند، والت نیز بر این موضوع تاکید دارد، در امنیت مجاورت مهم می

باشد، زیرا بسیاری از تهدید ها، فواصل کوتاه را راحت تر از فواصل طولانی می گذرانند. تمام دولت های سیستم تا حدی داخل یک شبکه جهانی وابستگی متقابل امنیتی قرار دارند.

تامل بر وضعیت جغرافیایی منطقه قفقاز جنوبی و همسایگان آنها تاثیرپذیری و تاثیرگذاری های متقابل امنیتی در مجاورت یکدیگر نشان دهنده تاثیرگذاری عامل مجاورت ژئوپلیتیکی بر امنیت این منطقه است. کشورهای قفقاز جنوبی عموما احساس می کنند که در وضعیت عدم توازن قرار دارند. بنابراین طبیعی به نظر می رسد که آنان انگیزه پایینی برای مشارکت فراگیر دارند. اندیشه «منطقه قوی» که مبتنی بر همبستگی های اجتماعی، ساختاری و کارکردی است. عموما تحت تاثیر نشانه های بحران سیاسی قرار می گیرد. بحران را باید به عنوان یکی از عوامل واقعی در سیاست منطقه ای قفقاز دانست. در فضای چالش های فراگیر منطقه ای، هر بازیگری تلاش می کند تا روندهای هویت یابی خود را بر اساس حداکثر سازی قدرت و ائتلاف سازماندهی کند.

برای تحقق چنین هدفی، دولت قوی نیازمند «ائتلاف خوشه ای» است. ائتلاف خوشه ای می تواند در فضای اجتماعی، ساختاری و شکل بندی های نوظهور امنیتی ایجاد شود. هیچ بازیگری نمی تواند نقش سیاسی خود در فضای آشوب را بدون ائتلاف سازی پی گیری کند. ائتلاف خوشه ای نشانه هایی از «موازنه تهدید» را اجتناب ناپذیر می سازد. موازنه ی تهدید به معنایی همکاری بازیگرانی است که دارای اهداف مشترک بوده و هم چنین با تهدیدات مشترکی نیز روبه رو می باشند (خراسانی،۱۳۹۹: ۶۶). به تعبیر دیگر ایجاد این موازنه از راه برقراری فرایند ارتباط بین پیکرهای شبکه یا پیوندهای خوشه ای ایجاد می گردد. روندی که می تواند زمینه قدرت سازی را تشکیل دهد. به گونه اجتناب ناپذیر بر ضرورت های ائتلاف سازی برای موازنه قدرت تاکید می کند. دولت های منطقه عموما برای بقا تلاش می کنند. به همین دلیل که الگوهای کنش ارتباطی و وابستگی بین آنان محدود می باشد.

با توجه به مولفه های گوناگون(جمعیت، موقعیت سرزمینی، وسعت، منابع، ...) کشورهای قفقاز جنوبی در تامین هدف ها و امنیت خود توانایی محدودی دارند. به همین دلیل، سیاست ائتلاف با قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای گزینه در دسترس آنها می باشد. از طرف دیگر، موقعیت ژئوپلیتیک و منابع غنی در منطقه خود عاملی برای نفوذ کشورهای منطقه می باشد. این عامل باعث بوجود آمدن یک چند ضلعی پیچیده در منطقه شده است. که کشورهای قفقاز، ایران، ترکیه، امریکا، اروپا، اسرائیل ضلع های آن را تشکیل می دهند. بر همین اساس همکاری های فزاینده بین روسیه، ایران و ارمنستان در دهه ۹۰ گمانه زنی های درباره اتحاد و ائتلاف بین سه کشور را مطرح ساخت. اما قرار گرفتن ایران در سیستم اتحاد و ائتلاف حاکم بر قفقاز جنوبی، برخاسته از تمایل واقعی ایران برای گروه بندی منطقه ای نیست، بلکه گرایش الحاق گرایانه جمهوری آذربایجان و گرایش های غرب گرایانه باکو ، ایران را به صورت خودکار به سوی مسکو و ارمنستان پیش رانده است (فلاحی، ۱۳۹۶: ۴۲۳). گروهای هویتی عموما از سازوکارهای ائتلاف خوشه ای استفاده می کنند. بر اساس چنین نشانه هایی، ضرورت های راهبردی ایران ایجاب می کند که همکاری خود با بازیگران فروملی را ارتقا دهد. امروزه بازیگران غیر دولتی خارج از فضای دولت ملی، ایفاگر نقش سیاسی هستند. نقش یابی ایران در فضای آشوب مبتنی بر شناخت دائمی شکل بندی های موازنه ی قدرت خواهد بود. هر گونه موازنه ای در شرایط ایجاد شکل جدیدی از ائتلاف حاصل می شود (خراسانی، ۱۳۹۹: ۶۷).

با در نظر گرفتن تعارضات موجود درقفقاز جنوبی می توان نقاط مشترکی را پیدا نمود، که در وهله اول باعث حراست از حیات کلی سیستم که شامل کشورهای منطقه قفقاز می گردد. بدین ترتیب، یکی از راهکارهای ارتقاءدر نظم آشوبی و پیچیده قفقاز جنوبی از طریق سیاست خارجی، درک مشترک از تهدیدات مشترک می باشد. به عبارتی دیگر در سیستم

های پیچیده هنگامی که تلاشی برای اجماع وجود ندارد، درک تهدیدات مشترک و مقابله با آنان بخش مهمی از رویکرد اجماع ساز در نظر گرفته می شود.

برای مثال، از دید ژئوپلیتیکی ایران و جمهوری آذربایجان چاره ای جز ائتلاف و همکاری ندارند. از قرابتهای تاریخی، مذهبی، جغرافیا و منابع مشترک و نیز محدوده فعالیتهای مشترک اقتصادی آنها که بگذریم، امنیت سرزمینی دو کشور به تنهایی ایجاب می کند که به یکدیگر نزدیکتر باشند. ناپیوستگی سرزمینی، محصور در خشکی، نیاز آذربایجان به ایران برای رسیدن به بازارهای جهانی و همچنین نیاز آذربایجان به ایران برای حفظ ارتباط و تدارک نخجوان از جمله مواردی است که باعث می شود جمهوری آذربایجان به این واقعیت ژئوپلیتیکی با حساسیت بیشتری نگاه کند. اگرچه تاکنون وابستگیهای جغرافیایی و ژئوپلیتیکی دو کشور همسایه را بیش از آنکه به هم نزدیکتر سازد به تقابل در برابر هم سوق داده است (مجتهدزاده، ۱۳۸۷: ۲۲۸).

البته، همکاری امنیتی و ائتلاف بازیگران پیرامونی با بازیگران بخش مرکزی خود عاملی در جهت کاهش توان نظامی ایران و تحت تاثیر قرار گرفتن امنیت ملی این کشور می باشد. برای مثال، ارزیابی رویکرد ژئواستراتژیک ارمنستان نشان می دهد که این کشور، از میان کشورهای منطقه بیشتر به روسیه و ایران گرایش دارد. با این وجود، رابطه نزدیک ارمنستان مبنی بر نزدیکی به روسیه و همکاری راهبردی با این کشور در بلند مدت امنیت ملی ایران را با تهدید مواجه می کند.

از دیگر دلایل گرایش ایران به ارمنستان و روسیه سطح بالای روابط بین آذربایجان با اسرائیل است. در الگوهای امنیتی این منطقه، رقابت شدید ارمنستان و آذربایجان به عنوان یک عامل مهم واگرایی تبدیل شده و خود عاملی برای همکاری عمیق سه جانبه در منطقه میان ایران و ارمنستان و آذربایجان تبدیل شده است. تا زمانی که این اختلافات حالت منجمد و حل نشده باقی بمانند خود به عنوان فرصتی برای روسیه، اسرائیل و کشورهای غربی فراهم می کند که کماکان این منطقه را در حوزه نفوذ خود تعریف کنند. برای مثال ارمنستان با تعریف مسیر جایگزین از طریق ایران می تواند خود را از حالت بن بست روابط راهبردی خود با روسیه رها کند. در حالی که صادرات نفتی باکو از طریق راه های مختلف قدرت چانه زنی بیشتری را در ارتباط با روسیه برای این کشور فراهم نموده است.

در ارتباط با بحران قره باغ، روس ها و آمریکایی ها مایل به حل نهایی این بحران نمی باشند و در وضعیت جاری بحران در حد قابل کنترل، به عنوان تامین ضمانت منافع اقتصادی و امنیتی برای این کشور در قفقاز جنوبی است. در واقع حمایت از این بی ثباتی های مدیریت شده چه از جانب روسیه و چه از طرف امریکا باعث حضور نظامی در این منطقه و از سوی دیگر امکان کنترل رفتارهای خارجی مانند ایران را برای بازیگران بین المللی فراهم نموده است. که خود عاملی برای تداوم ساختار امنیت منطقه ای و قطب بندی شکل گرفته می باشد.

و در آخر اینکه، هنگامی که کشورهای حاضر در تحولات قفقاز جنوبی فشارهای ناشی از تحولات جهانی را از طریق نفی«الحاق گرایی» دنبال می کنند، زمینه های لازم برای حرکت به سوی نظم و ثبات از درون بی ثباتی و آشوب را فراهم می کنند. زیرا در نظریه آشوب فرض بر این بود، که سیستم از وضعیت پراکندگی و شاخه ای شدن نظم، به سمت آشوب حرکت می کند. و پس از آن بر پایه پیوند گرایی سیستم دوباره به سمت تمرکز و نظم حرکت می کند.

انطباق و همسویی

سیاست انطباق و همسویی را می توان نوعی منطقه گرایی سنتی نامید، که با تکیه بر واقعیت های ژئوپلیتیکی ایران معتقد به درگیر نشدن در آن دسته از مسائل سیاسی–امنیتی است که بیشتر با (قفقاز جنوبی) بوده و با منافع راهبردی ایران ارتباط چندانی ندارد. (برزگر، ۱۳۹۰: ۱۴۰) اگرچه این راهبرد در دوران قبل از انقلاب و از طریق حکومت پهلوی به

دلایلی همچون ایدئولوژیک، تمایزهای هویتی و واقعیت های ژئوپلیتیکی پیگیری شد اما این راهبرد با نگاهی به جایگاه منطقه ای ایران و منافع ملی در شکل متفاوتی جریان دارد. اکنون این راهبرد با پذیرش پیگیری اصول خارجی در حلقه های پیرامونی همانند قفقاز جنوبی معتقد است که حضور گسترده ایران در مسائل این کشورها با منافع ملی بلندمدت ایران مطابقت و همسویی ندارد.

توماس ویلکینز تعریف مضیق تری از الگوی مشارکت راهبردی بیان می کند: که طبق آن، چارچوب دقیق تری را می توان برای تعاملات میان کشورها در نظر گرفت. این چارچوب همچنین با محدودیت هایی که در این نوع الگو می گذارد، مرزبندی مشخص تری را با الگوهای تعاملی دیگر تعریف می کند. ویلکینز در تعریف تئوریک خود سه شاخص انطباق راهبردی، عدم قطعیت محیطی و اصل سیستمی را مورد اشاره قرار می دهد. مورد نخست در واقع به میزان اشتراک ارزش ها و منافع دو کشور در این صف بندی اشاره دارد. عدم قطعیت محیطی نیز در خصوص محیط پیرامونی دو بازیگر که دربردارنده تهدیدات و فرصت هایی است، بحث می کند. سومین شاخص نیز که اصل سیستمی است، در واقع هدف نهایی و غایی دو بازیگر است، که مشارکت حول آن شکل می گیرد. این اصول معیارهای اولیه شکل گیری مشارکت راهبردی را به صورت عمومی مشخص می کنند و پس از آن، ویژگی زمینه محوری که در ارتباط با حوزه های خاص تعاملات بازیگران است، ویژگیهای اختصاصی مشارکت راهبردی را مشخص می کند (میر فخرایی، ۱۴۰۱: ۱۴۸).

به هر ترتیب در روابط جمهوری اسلامی ایران و قفقاز جنوبی می توان به وضوح به تحقق هر سه ویژگی پی برد. در انطباق راهبردی، هم ایران و کشورهای قفقاز جنوبی دارای اشتراکات مذهبی، تاریخی و سرزمینی مشترکی می باشند، که در حوزه اخلاق سیاسی نیز ویژگیهای مشابهی دارند. در حوزه عدم قطعیت محیطی، منطقه خزر و انزوای ژئوپلیتیک ارمنستان و آذربایجان و مناطق برون گان حوزه ای از وابستگی ژئوپلیتیک را مطرح می سازد. در نهایت، در اصل سیستمی یک نگاه مشترک کلان یعنی نظم بین المللی و ساختار فعلی نظام بین المللی وجود دارد. البته باید به این نکته اشاره داشت، که نقش حوزه های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی بسیار پررنگ خواهد بود.

سیاست انقلابی که سازش با قدرت های بزرگ را به شدت طرد می کند و به دنبال احیای اقتدار ملتهای اسلامی است، چالشی آشکار برای نظام های سیاسی منطقه می باشد. به نظر می رسد خارج شدن از تهدیدات ذهنی به معنای مبارزه با استکبار و عدم مداخله قدرت های بزرگ در امور داخلی کشورهای قفقاز جنوبی نقطه شروعی برای حل و مدیریت این تعارضات و ناهمسویی ها باشد. علاوه بر تهدیدزایی در سیستم پیچیده قفقاز جنوبی از راه های ارتقاء در این فضا از طریق سیاست خارجی، درکی مسالمت آمیز از عوامل ژئوپلیتیک از جمله برنامه هسته ای می باشد. انتقال مسالمت آمیز این برنامه از طریق مذاکره میان کشورهای پیرامون ایران می تواند بخش های زیادی از تعارضات منطقه ای را حل نماید. این مساله یکی از تنش آفرین ترین بحث های شکل گرفته میان ایران و کشورهای منطقه ای و فرا منطقه ای است. این موضوع از آن جهت مهم است که کشورهای منطقه از جمله آذربایجان و ترکیه بر این تصور می باشند که شکل گیری یک دولت هسته ای با ایدئولوژی شیعی می تواند به تسلط ایران بر آنان مسلط گردد.

بهره گیری از سیاست گذاری امنیت منطقه ای بر انتخاب عقلایی این ویژگی می باشد، که زمینه اتخاذ سیاست های همکاری جویانه برای حل و فصل جمعی بحران ها را فراهم می کند. سازوکارهای کنش همکاری جویانه برای مقابله با تهدیدات انعکاسی بر اساس الگوی کنش اقدام متقابل و تنبیه بیرونی متناسب و متوازن طراحی شده است. همکاری های ایران و روسیه در راستای تحقق چنین اهدافی است. ترکیه نیز برای تامین منافع خود چاره ای جز الحاق به سازوکارهای

کنش تاکتیکی ایران برای حل و فصل مشکلات منطقه ای ندارد در چنین شرایطی است که ایران نیز از دیپلماسی فعال دفاعی برای کنترل محیط آشوب زده بهره می گیرد (مصلی نژاد، ۱۳۹۹: ۳۹).

ارتباطی-دیپلماتیک

گیدنز عنصر اصلی مدرنیته و فرق آن با جامعه سنتی را تغییر در صورت های اجتماعی جدید و یا به عبارت دقیق تر شکل گیری نهادهای جدید عنوان می کند، مطلبی که گیدنز بر روی ان تاکید دارد، اهمیت خاص اطلاعات و نظارت دولت های ملی می باشد. آنتونی گیدنز[1]جزو آن دسته از نظریه پردازانی است که عنوان می کند جوامع مدرن از همان آغاز جوامع اطلاعاتی بوده اند. او برای مدرنیته چهار بعد اساسی در نظر می گیرد که شامل صنعت گرایی، سرمایه داری، نظارت و قدرت نظامی است. در این میان نقش اطلاعات در تقویت خصلت نظارت دولت مدرن بسیار حائز اهمیت است. با رشد فناوری های اطلاعاتی و سیستم های اطلاعاتی مبتنی بر فناوری های جدید ارتباطی شکل جدیدی از سامان اجتماعی و سیاسی شکل گرفت که از آن می توان به موج چهارم یا عصر مجازی یاد کرد. (قیصری، ۱۴۰۰: ۲۳۶) بنابراین با شبکه ای شدن جامعه و به تبع آن قوی تر شدن جامعه توسط همین فناوری ها شاهد تقویت سویه های اقناعی حکمرانی و نگاه جدی تر به عرصه قدرت نرم در دولت های مدرن می باشیم.

قدرت نرم را می توان تهدیدی دانست، که باعث دگرگونی در هویت فرهنگی و الگوهای رفتاری مورد قبول یک نظام سیاسی می گردد. بنابراین در طول تاریخ با تغییر هویت ابزارهای قدرت، چهره های قدرت به طبع آن تغییر یافته است. تافلر در کتاب «جابجایی قدرت» این تغییرات را در سه موج کشاورزی، صنعتی و اطلاعات و ارتباطات معرفی می کند و معتقد است که هریک به مقیاس وسیعی باعث محو فرهنگ ها یا تمدن های پیشین شده است. ریشه های نظری بحث قدرت نرم را می توان در دو نظریه « هژمون یا سیطره» گرامشی و «چهره سوم قدرت» استیون لوکس جست و جو کرد. استیون لوکس در نظریه قدرت خود با الهام از مطالب گرامشی و لوکس تصریح می کند که در چهره سوم قدرت، قدرت بر فرد یا گروه اعمال می شود بی آنکه در مورد این اعمال قدرت آگاهی وجود داشته باشد و این کار از راه ایجاد تغییراتی در بستر اعمال قدرت به وجود می آید (رفیع، ۱۳۹۲: ۱۰۲).

دیپلماسی فرهنگی بیشتر بر پایه فناوری های نوین ارتباطی و با تمرکز بر فرهنگ، آموزش و هنر شکل گرفته است. بر این اساس، در ابتدا چنین به نظر می رسد، که با توجه به فرهنگ مشترک ایران و کشورهای قفقاز جنوبی به راحتی می توان بر پایه دیپلماسی فرهنگی به منطقه راه یافت و به سمت هدف های مورد نظر حرکت نمود، اما با تامل در می یابیم که هنوز برنامه ای منسجم و شفاف در زمینه حضور در منطقه تدوین نشده است. و پس از گذشت بیش از سه دهه از استقلال کشورهای حوزه قفقاز، به صورت محدود به گسترش فرهنگ ایرانی اقدام می شود. این درحالی است که کشورهای رقیب با اختصاص بودجه های قابل توجه و اقدامات برنامه ریزی شده و دقیق مانند تاسیس دانشگاه، اعطای بورس تحصیلی، تاسیس شبکه های ماهواره ای و آموزش گسترده زبان خود به صورت مقتدرانه فرهنگ منطقه را به سود خود تغییر می دهند.

در این میان ترکیه، با ترکیب معیارهای چند بعدی، به نقش احیای این کشور بر اساس نظرات داوود اوغلو گام نهاد. نظرات داود اوغلو محور کلیدی«سیاست مسئله صفر» دولت ترکیه بود. بر این اساس این کشور تلاش کرد در سال های نخستین مسائل خود با کشورهای همسایه را حل و فصل یا به حداقل برساند. استراتژی امنیت برای همه، گفت گوی سیاسی، همکاری های متقابل اقتصادی و فرهنگی دیگر موضوعات اساسی در رفتار خارجی ترکیه می باشد. این کشور با توجه حرکت مثبت اقتصادی و جمعیت جوان فعال، « سیاست مسئله صفر» را شالوده « قدرت نرم» کنند. در حقیقت

[1] Giddens anthony

سیاست خارجی ترکیه توصیف کننده تلفیق« قدرت سخت قانون مدار تاریخی[۱] و « قدرت نرم فرهنگی[۲] با نام «سیاست مسائل صفر » با کشورهای همسایه است (گودرزی، ۱۳۹۵: ۱۳۳).

بر اساس نظریه نظام جهانی والرشتاین معمولا کشورهای شبه پیرامون، قدرت های منطقه ای محسوب می شوند که وجود آن ها برای ثبات سیاسی نظام جهانی لازم است و این قدرت ها به واسطه اختیاراتی که قدرت های مرکز به آنها واگذار می کنند، می توانند در سرریز منافع اقتصادی به مرکز کمک زیادی کنند. بر همین اساس می توان نقش ترکیه را در قفقاز جنوبی به طور عام و در آذربایجان به طور اخص تبیین نمود. در اصل بر این اساس می توان ترکیه را قدرتی منطقه ای در قفقاز دانست که به واسطه اختیاراتی که قدرت مرکزی یعنی آمریکا به آن داده و در بسیاری از مسائل دست این کشور را در امور منطقه باز گذاشته، نه تنها توانسته به منافع منطقه ای خویش دست یازد بلکه در سرریز منافع در حوزه های مختلف به مرکز نیز نقش موثری بازی کند. سیاست خارجی این کشور عدم تاکید صرف ایدئولوژیک و با تکیه بر قدرت نرم، دارای ابعاد منطقه ای و تبدیل شدن به کشوری مرکزی با حفظ میراث تاریخی و ژئوپلیتیک است. در اصل آنکارا نقش یک قدرت نرم مهم را در سراسر قفقاز جنوبی از طریق پیوند دهی تاریخی، فرهنگی و زبانی بازی می کند.

در مقابل ایران علیرغم وجود اشتراکات بسیار فرهنگی، تمدنی–تاریخی و مذهبی، روابط دو کشور پس از استقلال در عرصه های مختلف دچار گسست بوده است. رویکرد ابوالفضل ایلچی بیگ نسبت به ایران و طرح مساله آذربایجان بزرگ تاثیر بسطایی بر تیرگی روابط دو کشور گذاشت. پس از آن و در دوران علی اف ها نیز هر چند سیاست خارجی متعادلی پیگیری شد، اما روابط دو کشور همچنان تا به امروز سرد باقی ماند. همچنین باید تاکید داشت که هر چند عامل مذهب یکی از مشترکات فرهنگی ایران و آذربایجان است، اما عوامل متعددی موجب رنگ باختن این عامل شده اند. اکثریت جمعیت آذربایجان مانند ایران شیعه اند اما رهبران این کشور سکولارند . علاوه بر موارد مذکور باید گفت که در مجموع مناسبات ایران و آذربایجان از سال ۱۹۹۵ به بعد در وضعیت مناسبی نبوده و در میان اکثر دولتمردان آذربایجان نسبت به ایران دیدگاه نامساعدی وجود دارد (بصیری، ۱۳۹۵: ۹۴).

دولت قوی

دولت قوی واکنشی در برابر سیاست آشوب می باشد. اگر سیاست منطقه ای از ثبات برخوردار بوده و در نتیجه فضا برای الگوی کنش ساختاری به وجود آید، در این شرایط امکان به وجود آمدن منطقه قوی وجود داشت. خودیاری، عامل اصلی تداوم قدرت مقابله با تهدیدات و زمینه های لازم برای شکل گیری دولت قوی را به وجود می آورد. مدیریت منطقه ای در فضای آشوب زده نیازمند« دولت قوی» قدرت ساز در محیط منطقه ای و ساختار داخلی است. در حوزه قفقاز جنوبی با نشانه هایی از «کمربند شکننده ی امنیتی» امنیت سازی نیازمند بهره گیری از سازوکارهای دولت قوی است. مفهوم«منطقه قوی» هیچ گونه مطلوبیتی برای مناطق آشوب زده ندارد. کشورهای منطقه ای به گونه ای اجتناب ناپذیر نیازمند بهره گیری از سازوکارهای قدرت برای مقابله با تهدیدات نامتقارن هستند.

اما ویژگی اصلی امنیت منطقه ای قفقاز جنوبی نشانه هایی از «آشوب» و «بی ثباتی سیاسی» تشکیل می دهد. مطابق تحلیل جوئل میگدال شکل گیری و تداوم وضعیت شکننده و ناپایدار در «دولت ضعیف» عمیقا در پیوندی ریشه ای با وجود جامعه ای پر شکاف، دارای شبکه های درونی مبتنی بر پیوندهای مذهبی، قومی و قبیله ای غیر مدنی است که عملا مانع از شکل گیری دولت های قوی و دارای قابلیت تحقق عنی حاکمیت خود می شود. وجه دیگری از ضعف ساختاری دولت های شکننده در نفوذ پذیری بالای این دولت –ملت ها در مقابل قدرتهای خارجی است. جلوه مهم این

[۱] Hard power historical legal

[۲] Cultural soft power

نفوذ پذیری را می توان در شکل گیری پیوندهای میان گروههایی از اتباع دولت ضعیف(گروههای قومی و مذهبی) با دولتهای قدرتمند تر پیرامونی مشاهده نمود. نتیجه چنین پیوندهایی اغلب تضعیف بیشتر ساخت دولت– ملت و تشدید واگرایی و نهایتا تبدیل دولت های ضعیف به دولتهای شکننده و دولتهای شکست خورده خواهد بود (کاظمی، ۱۳۹۶: ۱۴۷)

وقتی مباحث مطرح شده پیرامون ماهیت دولتهای ضعیف و بحث خیزش های هویتی در بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی را مطالعه می کنیم می توانیم به این نتیجه گیری برسیم ،که قفقاز جنوبی مصداق بحث نظریه پردازانی مانند میگدال پیرامون ساخت دولت ضعیف –جامعه قوی می باشد. نیرومندی جامعه در این منطقه به دلیل تداوم حضور و نقش آفرینی نیروها و قدرتهای خارجی و تاثیر گذار و همچنین نیروهای با هویت بنیاد قومی و مذهبی است که ساخت دولت– ملت به عنوان پدیده ای متاخر را نمی پذیرند و ان را با چالش مواجه می کنند. بر این اساس خیزشهای هویتی در قفقاز جنوبی پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی به صورت مشخصی ساخت دولتهای شکننده را با چالش مواجه می کند و نقش مهمی در بدل ساختن این دولت ها به دولت های شکست خورده دارد.

تمامی الگوهای رفتار منطقه ای در دوران موجود، مبتنی بر نشانه هایی از برخورد و رویارویی با ایران می باشد. در چنین فضایی ایران نیازمند سازوکار راهبردی مبتنی بر «دولت قوی» می باشد. خلا امنیت منطقه ای بعد از فروپاشی شوروی، مسئولیت راهبردی ایران را افزایش داده و این امر تابعی از نشانه های وزن ژئوپلیتیکی این کشور می باشد. ارتقاء نقش ژئوپلیتیکی ایران برای ارتقاء قابلیت های راهبردی تعریف شده است.

بحران های منطقه ای همانند دولت های شکننده در قفقاز جنوبی و جنگ های منطقه ای و مقابله با تهدیدات تروریستی منجر به افزایش وزن ژئوپلیتیکی ایران برای مقابله با تهدیدات است. ارتقاء وزن ژئوپلیتیکی ایران بر اساس اهداف راهبردی جمهوری اسلامی شکل گرفته و می توان آن را به مثابه ارتقاء قابلیت ها برای ایفای نقش منطقه ای دانست. نقش منطقه ای ایران در راستای مقابله با تهدیدات کشورهای منطقه ای و فرامنطقه ای، بازدارندگی، تامین اهداف راهبردی در جهت موازنه گرایی منطقه ای، حفظ تمامیت سرزمینی تعریف می گردد.

این امر به مفهوم موازنه ارتقایابنده محسوب می شود. برای تحقق این هدف لازم است تا برآورد کلی از وضعیت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران به عمل آید. از آنجایی که موازنه گرایی نیازمند قدرت سازی خواهد بود بنابراین طبیعی به نظر می رسد که روندهای جدیدی از نقش یابی بازیگران منطقه ای وجود داشته باشد. در چنین فرآیندی تحرک ژئوپلیتیکی ایران می تواند مطلوبیت های لازم برای نقش منطقه ای ایران را فراهم کند. تحقق چنین اهدافی در راستای تبدیل شدن ایران به قدرت دائمی منطقه ای، رسیدن به رهبری جهان اسلام و در سطح بین المللی، دستیابی به توان نظامی، فنی و علمی خواهد بود. هریک از اهداف یاد شده بخشی از راهبرد یاد شده بخشی از راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی محسوب می شود. ایران در تلاش برای ایجاد زمینه های لازم برای تعادل منطقه ای از طریق بازدارندگی، تولید قدرت توازن منطقه ای و نقش آفرینی در مدیریت بحرانهای منطقه ای را فراهم سازد. (پوستین چی، ۱۳۹۸: ۱۶۳–۱۶۶)

نتیجه گیری

قفقاز جنوبی به علت موقعیت ژئوپلیتیکی همواره برای امنیت ملی ایران اهمیت زیادی داشته است. ایران به عنوان یک قدرت منطقه ای، اهمیت و اولویت ویژه ای برای منطقه قفقاز جنوبی در سیاست امنیتی خود قائل می باشد. این سیاست بر مبنای دو عامل واقع بینانه و عمل گرایانه که بر پایه منافع ملی و ملاحظات ژئوپلیتیک شکل گرفته است. ایران در تلاش برای ایجاد یک ساختار امنیتی بر پایه عواملی مانند امنیت مرزی، تمامیت ارضی، وحدت ملی، ثبات و توسعه

اقتصادی می باشد. از نگاه ایران این منطقه با تهدیدات و چالش های متعددی از نظر امنیتی روبه رو می باشد و لازمه تامین امنیت و حفظ ثبات منطقه ای، همکاری تمامی کشورهای منطقه بدون دخالت و حضور قدرت های خارج از منطقه می باشد. بحران زا بودن عوامل ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی، تداوم عوامل تنش زا در منطقه را به ارمغان آورده و منجر به حضور قدرتهای منطقه ای و فرا منطقه در قفقاز جنوبی است. به همین دلیل ایران به عنوان یک قدرت منطقه ای مهم با توجه به امکان اعمال نفوذ در منطقه، عوامل زیر به عنوان دلایل تاثیرگذار بر اهداف و رویکردهای ژئوپلیتیکی مورد توجه قرار گیرد:

- منطقه قفقاز مکمل ژئوپلیتیکی ایران و عمق استراتژیک ایران محسوب می گردد. از یک طرف به دلیل نقاط بحرانی همانند قره باغ که در کنار مرزهای جغرافیایی ایران قرار گرفته است و از طرف دیگر به دلایل هویتی امکان تسری درگیری های قومی در مناطق شمالی ایران وجود دارد.
- قفقاز راه ورودی به کشورهای اروپایی می باشد و می تواند به تنوع نقاط مواصلاتی و ترانزیتی کمک کند. ایران از طریق مرزهای قفقاز جنوبی به اروپا نزدیک تر می باشد و می تواند ثقل وابستگی خود را به راه های ارتباطی ترکیه کاهش دهد. از طرف دیگر قفقازحلقه ارتباط دریای سیاه و خزر می باشد.

حامی مالی

این اثر حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان

پژوهشگران در انجام این پژوهش سهم برابر دارند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می دارند، هیچ تضاد منافعی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

بنابر اظهار نویسنده مسئول، این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد است و حامی نداشته است.

منابع

۱) ابراهیمی، نبی الله و اصولی، قاسم (۱۳۹۴). چگونگی کاربری مولفه های امنیتی در قفقاز جنوبی، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، (۹۰) ۲۱. http://ca.ipisjournals.ir/article_22313.html

۲) احمدی، سید عباس و بدیعی، مرجان (۱۳۹۶). تبیین نظری تغییر ماهیت مناطق ژئوپلیتیک در رقابت بین قدرت ها، فصلنامه ژئوپلیتیک، (۳)۱۳، ص۵۸. 20.1001.1.17354331.1396.13.47.3.8

۳) امیری، علی و کاظمی، احمد (۱۴۰۰). جمهوری آذربایجان در جنگ دوم قره باغ: اهداف و پیامدهای ژئوپلیتیکی(با تاکید بر رویکردهای رسانه ای) پژوهشنامه رسانه بین الملل. (۱)۶، https://www.sid.ir/paper/1001787/fa

۴) بصیری، محمد علی و خوانساری فرد (۱۳۹۵). تبیین جایگاه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز جنوبی، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، (۳۵)۹۴. https://sanad.iau.ir/Journal/psq/Article/1102935

۵) قیصری، نورالله و امان کاه، سعید (۱۴۰۰). فناوری های اطلاعاتی و بسط ظرفیت های حکمرانی دولت های مدرن مبتنی بر اقناع و قدرت نرم، فصلنامه مطالعات قدرت نرم، (۲)۱۱، ۲۳۳-۲۳۶. https://dorl.net/dor/20.1001.1.23225580.1400.11.3.8.0

۶) فلاحی، احسان و امیدی، علی(۱۳۹۶) سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز جنوبی، تهاجمی یا تدافعی؟ مطالعات اوراسیای مرکزی، (۲)۱۱.https://doi.org/10.22059/jcep.2019.231482.449701

۷) رشیدی، احمد(۱۴۰۲) کریدور میانی و منافع ایران در قفقاز جنوبی، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، (۱۲۱)۲۹. http://ca.ipisjournals.ir/article_706613.html

۸) ثمودی پیله رودی، علیرضا و نوروزی زرمهری، عابد(۱۳۹۴). قفقاز جنوبی، دلسرد از اتحادیه اروپا و ناامید از فدراسیون روسیه، فصلنامه مطالعات اسیای مرکزی و قفقاز، (۹۰)۲۱. http://ca.ipisjournals.ir/article_22314.html

۹) گودرزی، مهناز و معبودی نژاد، فرشته (۱۳۹۵)قدرت نرم ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۹۳. ۱۳۳ http://ca.ipisjournals.ir/article_24258.html

۱۰) پوستین چی، زهره و متقی، ابراهیم (۱۳۹۸) امنیت منطقه ای در شرایط آشوب؛ دولت قوی یا منطقه قوی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.

۱۱) شفیعی، عباس و پوستین چی، زهره (۱۳۹۹) بررسی روابط سیاسی–امنیتی جمهوری آذربایجان و اسرائیل و تاثیر ان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰) فصلنامه علمی جامعه شناسی سیاسی ایران،(۳) ۳. ۱۲۳–۱۲۶. https://doi.org/10.30510/psi.2022.332302.3192

۱۲) جوادی ارجمند، محمد جعفر و کیخسرو دولتیاری، یزدان (۱۳۹۱) تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و ارمنستان در چهارچوب تئوریک اندرسن و طرح یک همگرایی منطقه ای بعد از فرایند عادی سازی روابط میان ارمنستان و ترکیه، فصلنامه ژئوپلیتیک، (۸)۲. https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1391.8.26.7.5

۱۳) کاظمی، حجت (۱۳۹۶) خیزش های هویتی، دولت های شکننده و بحران های ژئوپلیتیکی خاورمیانه، فصلنامه ژئوپلیتیک–(۱)۱۳. https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1396.13.45.6.7

۱۴) طباطبایی، سید محمد و حسینی، سید محمد حسین (۱۳۹۸) تبیین ژئواستراتژی بازیگران مداخله گر و پیرامونی حوزه خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه روابط خارجی، (۴۴)۱۱. https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085419.1398.11.4.5.6

۱۵) فرهادی، فرشید و یزدانی،عنایت الله (۱۳۹۸). بازسازی مفهومی و نظری بازدارندگی در سامانه های پیچیده و اشوبی، مجله سیاست دفاعی، (۱۰۹)۲۷. https://dorl.net/dor/20.1001.1.10255087.1398.28.1.1.7

۱۶) عطایی، فرهاد (۱۳۹۱) ایران و کشورهای قفقاز جنوبی، مطالعات اوراسیای مرکزی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، (۲۵)۵، ۱۰ –۱۲۶ . https://doi.org/10.22059/jcep.2012.25031

۱۷) مولایی، یوسف و جانباز، دیان (۱۳۹۵). ژئوپلیتیک و موازنه قدرت در خزر، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره۹، شماره۱. https://doi.org/10.22059/jcep.2016.58578

۱۸) محمود اوغلی، رضا و ابراهیمی، مرتضی (۱۴۰۱). جنگ دوم قره باغ(۲۰۲۰):علل، زمینه ها و پیامدها، نشریه علمی سیاست های دفاعی، سال ۳۱. https://dorl.net/dor/20.1001.1.10255087.1401.31.2.3.2

۱۹) ولیقلی زاده، علی (۱۳۹۸). تبیین نقش آفرینی جغرافیای فرهنگی در خلق هویت ژئوپلیتیک (مطالعه موردی: آذربایجان ایران) فصلنامه ژئوپلیتیک، (۱)۱۶..https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1399.16.57.3.9

۲۰) مجنهدزاده، پیروز و حسین پور، رضا (۱۳۸۷). تحلیل و بررسی همپوشی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تعامل با جمهوری آذربایجان با واقعیتهای ژئوپلیتیک، فصلنامه مدرس علوم انسانی، (۲)۱۲. https://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-6589-fa.html

21) Amiri, A. & kazemi, A. (2021). The Republic of Azerbaijan in the Second Karabakh War: goals and geopolitical consequences (with an emphasis on media approaches), International media research paper. 6(1). [persian] https://www.sid.ir/paper/1001787/fa

22) Ahmadi,.& Badiei, M. (2016). Theoretical explanation of the change in the nature of geopolitical regions in the competition between powers, 13(3). 58-69. [persian] 20.1001.1.17354331.1396.13.47.3.8

23) Ataei, A. (2012) Iran and South Caucasus countries, Central Eurasian Studies, Faculty of Law and Politica, 1(10).126. [persian] https://doi.org/10.22059/jcep.2012.25031
24) Basiri, M. & Khansari fard, M. (2015). Explaining the position of cultural diplomacy of the Islamic Republic of Iran in the South Caucasus. Journal political science. 35(35). [persian] https://sanad.iau.ir/Journal/psq/Article/1102935
25) Ebrahimi, N. & Usoli, G. (2022) How to use security components in the South Caucasus, Central Eurasian studies.(90). [persian] http://ca.ipisjournals.ir/article_22313.html
26) Farhadi,F. &yazdani, A. (2018) Conceptual and theoretical reconstruction of deterrence in complex and chaotic systems, Journal of Defense Policy,year 28(109).37-41. [persian]. https://dorl.net/dor/20.1001.1.10255087.1398.28.1.1.7
27) Falahi, E. & omidi. A. (2016)The foreign policy of the Islamic Republic of Iran in the South Caucasus, offensive or defensive? . Journal Central Eurasia,11(2). [persian] https://doi.org/10.22059/jcep.2019.231482.449701
28) Guderzi, M. & Maboudi, F. (2015) Türkiye soft power in Central Asia and South Caucasus. Journal Central Asia and the Caucasus.93(1). [persian] http://ca.ipisjournals.ir/article_24258.html
29) Javadi argmand, M. & kikhosro doltiari,Y. (2010) Geopolitical analysis of relations between Iran and Armenia in Andersen's theoretical framework and the plan of a regional convergence after the process of normalizing relations between Armenia and Turkey, Geopolitics Quarterly, 8(2). [persian] https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1391.8.26.7.5
30) kazemi, H. (2016) Identity uprisings, fragile states and geopolitical crises in the Middle East. Journal Geopolitics,13(1). [persian]
31) Kayseri, N. & Aman khah, S. (2021) Information technologies and expansion of governance capacities of modern governments based on persuasion and soft power. Journal of Soft Power Studies.13(1). [persian] https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1396.13.45.6.7
32) Mahmoud Oghli.r.& Rostami,a. (2017) Security threats, Russian and Armenian ties in the South Caucasus. Journal of Defense Policy.v.103. [persian]
33) Mojtahedzadeh, P& Hossainpour,e (2008) An Analysis of the Overlapping Areas of Geopolitical Realities in the Foreign Policies of the Islamic Republic of Iran and the Republic of Azerbaijan, Journal of Spatial Planning, 12(2). [persian] https://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-6589-fa.html
34) Molai, Y. & janbaz, D. (2015). Geopolitics and balance of power in Caspian, Journal Central Asia.1(18). [persian]. https://doi.org/10.22059/jcep.2016.58578
35) Poostin chi, Z. & Moteghi, A. (2019). regional security in a state of chaos; Strong government or strong region, university and high research institute of national defense and strategic research.
36) Poostin chi, Z. & Shfiei, A. (2020). Investigating the political-security relations between the Republic of Azerbaijan and Israel and its impact on the national security of the Islamic Republic of Iran (from 2011 to 2020) Scientific Quarterly Journal of Political Sociology of Iran, 3(3). [persian]
37) Rashidi, A. (2022)The middle corridor and Iran's interests in the South Caucasus. Journal Central Asia and the Caucasus,121(29) [persian] http://ca.ipisjournals.ir/article_706613.html
38) Tabatabayi, S. & hosini,S. (2018). Explaining the Geostrategy of Intervening and Peripheral Actors of the Caspian Basin and the National Security of the Islamic Republic of Iran, Foreign Relations Quarterly, 11(44). [persian] https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085419.1398.11.4.5.6
39) Thamudi Pileh Rudi,A.& Nowrozi Zaramehri, A.(2014). South Caucasus, discouraged by the European Union and disappointed by the Russian Federation. Journal Central Asia and the Caucasus.90(2).
40) Valigolizadeh, A. (2019). Explaining the role of cultural geography in the creation of geopolitical identity (case study: Azerbaijan, Iran). Journal Geopolitics, 16(2). [persian] https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1399.16.57.3.9